

**Šuliūno Augio,
sūnaus Aleksandro prisiminimai apie tėvus,
senelius, giminaičius, karo metus, dzūkų
būrelį,
Lietuvos partizanus ir šiaip įsimintinus
gyvenimo nutikimus.**

Esu gimęs 1936 m. balandžio mėn. 25 d. Kaune. Mano motina Ona Mačiulskaitė gimusi 1909 m. vasario 2 d. - merkinė. Tėvas Aleksandras Šulborskas sūnus Aleksandro (sulietuvinta pavardė Šuliūnas) gimė taip pat 1909 m. vasario 8 d. JAV – Lovelio mieste. Tėvo motina Pranė Čyraitė duktė Bernardo gimė 1882 m. Druskininkų valsčiaus Randamonių kaime. Ji gyveno kartu su motina Kristina Čyriene (Randamonių kaimo daraktore) ir 1885 m. gimusiu broliu Aleksandru Čyru sūnum Bernardo, kuris nuo 1920 m. iki antrosios sovietų okupacijos buvo Merkinės vaistininku. Pagal žmonių pasakojimus senelės tėvas Bernardas Čyras (iš skurdžios šešių vaikų šeimos) nuskendo vykdamas į Ameriką ieškoti darbo. Probobutė Kristina, būdama mažžeme, netekusi vyro negalėjo išlaikyti savęs ir dviejų vaikų, todėl abu vaikai, palikę Randamonių kaime vieną motiną, išvyko į pasaulį laimės ieškoti. Aleksandras Čyras dirbo ir mokėsi Latvijoje, o vėliau išvyko į Kijevą, kur įsidarbines vaistinėje mokėsi Kijevo universiteto, medicinos fakulteto farmacijos skyriuje. Kijeve susibičiuliavęs su rašytoju Vincu Krėve, jo paskatintas išvyko dirbti į Kaukazą (Grozną). Vėliau sugrįžo į Kijevą baigti mokslų ir 1917 m. gavęs provizoriaus diplomą, vėl nuvyko į Kaukazą. 1918 m. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, sugrįžo į Lietuvą ir dirbo Seirijų vaistinėje. 1920 m. įsteigė vaistinę Merkinėje. Jo sesuo, mano senelė Pranė, dvidešimto šimtmečio pradžioje išvyko ieškoti darbo į JAV. Čia ištekėjo už Amerikos armijos legionieriaus Aleksandro Šulborsko (mano senelio). Kai mano tėvui buvo vos keleri metukai, senelė atplaukė su juo į Lietuvą aplankyti savo motinos. Gavusi pranešimą, kad jos vyras žuvo kare, į Ameriką negrįžo, o liko gyventi su savo motina ir sūnumi Randamonių kaime. Žuvus seneliui, šeima pradėjo gauti dideles draudimo išmokas, todėl padėjo kapstytis iš skurdo. Džiaugsmas pagerėjusiu gyvenimu truko neilgai, 1914 m. prasidėjus pirmajam pasauliniam karui išmokos pasibaigė. Kažkur prieš pat karą Randamonių kaime, vykdamant „Stolypino žemės reformą“ buvo pradėta dalinti žemė. Į kaimą atvažiavo matininkas

(Kamarninkas), kuris turėjo išdalinti kaimo žemes. Senelė, kaip atvykėlė iš Amerikos pasisiūlė rūpintis matininko mityba. Geriausios kaimo žemės buvo pačiame sodžiuje. Kaimynai įtarė, kad senelė kiekvieną dieną būdama šalia matininko ir gamindama jam skanų maistą, gali gauti kažką iš pačios geriausios žemės. Pavydūs kaimynai, jai nematant į gaminamą maistą įbėrė stiklą. Kai matininkui valgant tarp dantų sugirgždėjo stiklai, jis baisiai įsiuto. Taip vietoje geros žemės jai buvo atmatuota daug 33 ha., toli už 4 km nuo kaimo ir labai prastos žemės (smėlynų), kurie tesėsi 2 km. Juosta tarp plento ir seno vieškelio. Juostos plotis nuo 50 m iki 250 m. Tokio prasto žemės gabalo daugiau niekas nebuvo gavęs.

1919 m. Randamonys, kartu su visu Vilniaus kraštu buvo okupuoti lenkų. Demarkacijos linija ėjo visai šalia Randamonių, Uciekos upeliu. Nuo Randamonių 15 km nutolusi Merkinė – buvo Lietuva. Senelės brolis Aleksandras Čyras (vaistinininkas) nuo 1920 m. įkūrė ten savo vaistinę. Jis pasiėmė savo sūnėną (mano tėvą) į Merkinę ir leido į lietuviškus mokslus: pradžioje Merkinėje, vėliau Alytaus Valdžios gimnazijoje, o dar vėliau Kauno universitete. Gyvendamas Merkinėje pas dėdę, mano tėvas nusižiūrėjo kitapus tvoros gyvenusią Juozo Mačiulsko ir Sofijos Mačiulskienės (Janušonytės) gausios šešių vaikų šeimos dukrą Oną Mačiulskaitę ir ją vedė (būdamas Kauno universiteto paskutinio kurso studentu). Taip man buvo lemta gimti ne provincijoje, o laikinojoje Lietuvos sostinėje – Kaune. Smetoninėje Lietuvoje mūsų šeima – tėvas, motina ir aš gyvenome Kaune šalia ąžuolyno Radastų gatvėje, kur tėvai nuomavosi butą pas Luneckus. Jie buvo jų vestuvių liudininkai, o jų namai buvo pirmieji mano gyvenimo namai. Šeimininkai buvo tarsi geriausi giminės (netgi naudojomes jų daržo ir sodo gerybėmis). Kaimynas už tvoros, pavarde Lukauskas taip pat turėjo didelį sodą ir dažnai mane pavaišindavo kokiais nors skanumynais. Iš tų laikų labiausiai įsiminė tai kas buvo skanu. Labai įsiminė miesto gatvėmis vaikstantys, baltais drabužiais pasipuošę ir dėžės su dešrelėmis pasikabinę dešrelių

pardavėjai, kuriuos vadindavau „sesiskonais“. Nors, kaip sakė mama, buvau nevalgius, visada sustodavau prie „sesiskono“ ir man nupirkdavo nepaprasto skonio dešrelę su bandele ir visada pasakydavau, kad būtų būtinai su garstyčiomis.

Tėvas apie save pasakojo nedaug. Mokydamasis gimnazijoje ir universitete, puikiai įvaldė vokiečių kalbą, o lenkiškai ir rusiškai nesuprato nė žodžio. Motina atvirkščiai: mokėjo lietuvių, rusų ir lenkų kalbas. Ji nebaigė ir progimnazijos, bet rašysena buvo labai graži, nes tais laikais didelis dėmesys buvo skiriamas dailiajai rašybai. Pirmojo pasaulinio karo metais motina mokėsi Rusijoje Voronežo lietuvių gimnazijoje. Visi iš Lietuvos bėgantys nuo karo buvo nukreipiami į Voronežą. Motina dažnai prisimindavo, kai pasibaigus karui pabėgėliai grįžo namo. Kelionė truko kelis mėnesius. Prekinius vagonus su pabėgėliais atkabindavo tarpinėse stotyse ir palikdavo stovėti kelias dienas ar net savaites. Siautėjo ligos ir badas. Motina pasakojo, kai jos tėvas, kažkokioj stoty, išėjęs ieškoti kokio nors maisto, vakare parnešė tik po vieną su lupenomis virtą bulvę kiekvienam šeimos nariui. Po karo, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, visi mamos šeimos nariai buvo grįžę į Merkinę. Mama mokslų jau nebaigė, bet lankė ir baigė visus įmanomus virimo, kepimo, siuvimo, mezgimo kursus, kas vėliau gyvenime labai pravertė.

Grįžtu prie tolimesnio pasakojimo apie mūsų šeimą. Sugrąžinus Vilnių Lietuvai, valstybinės įstaigos iš Kauno buvo perkeliamos į Vilnių. 1940 m. pradžioje, per labai didelius šalčius (nušalau kojas ir rankas, žaizdas gydė tepalu, kurį vadino „pelidol“) kraustėmės į Vilnių, nes tėvą paskyrė dirbti finansų ministerijoje. Visi butai, kuriuos nuomavomės buvo labai šalti, nes nebuvo kuo kūrenti, todėl trumpai pagyvenę keldavomės į kitą. Gyvenome prie Aušros vartų, Aguonų, Šviesos gatvėse, bet ilgiausiai gyvenome Kudirkos gatvėje dideliame trijų aukštų name Nr. 6. Mama, kur tik begyvenome visų namų adresus man „įkaldavo į galvą“, kad jei pasimesčiau parduotuvėje žinočiau koks yra mano namų adresas. Net šiandien žinau, kad gyvenau

Šviesos gatvėj Nr. 2 butas Nr. 4, nors kur toks namas yra jau nebežinau. Smulkiau papasakosiu apie paskutinį gyvenamą būstą Vilniuje, nes čia užklupo mus karas. Tai labai gražus senovinis aukštomis lubomis ir dideliais butais 3-jų aukštų namas V. Kudirkos g. Nr. 6. Už mūsų namo iki Z. Sierakausko Gatvės buvo tik pievutė (foto). Šiuo metu toje pievutėje Z. Sierakausko g. Nr. 24 įsikūrusi vokiečių ambasada, o sovietmečiu buvo Spalio rajono komunistų partijos komitetas. Pirmajame mūsų namo aukšte gyveno namo savininkė lenkė Šulcova (kalbėjo tik lenkiškai). Iš kiemo pusės buvo aptvertas sodas, o išėjimą į jį turėjo tik šeimininkė per pristatytą verandą. Apie šį butą rašau taip smulkiai todėl, nes čia nutiko daug mano gyvenime įsimintinų įvykių. Buvo 1941 m. birželio 22 d. Buvo saulėta ir šilta. Tai buvo pirmą dieną kada mane nuvedė į vaikų darželį. Atsimenu, kad čia man viskas nepatiko. Visus susodino pusryčiauti už didelio bendro stalo ir buvo du griežti reikalavimai: suvalgyti viską kas buvo įdėta kiekvienam į lėkštę ir antra – nevalia nė vienam pakilti nuo stalo, kol visi nepabaigs valgyti. Atsimenu, kaip siaubinga buvo laukti kol paskutinis nenorom kišdamas maistą užbaigs valgyti. Žiūrėjau kaip kiti vaikai nuėjo žaisti, o aš tik stovėjau ir žiūrėjau galvodamas „ne, nenoriu šito darželio lankyti“. Atėjo pietų metas, pradėjo ruošti stalą pietums. Staiga pro duris pradėjo eiti mamos pasiimti savo vaikus. Pasiėmė mama ir mane. Pasakė, kad einam namo todėl, kad prasidėjo karas. Priėjus prie namų, o kaip minėjau mūsų namas buvo ant Tauro kalno iš kur matosi visa miesto panorama, stovėjome ir žiūrėjome kaip saulėje žvilgantys lėktuvai mėtė taip pat žvilgančias bombas ant šiaurės miestelio. Girdėjosi sprogimai ir matėsi juodi dūmai. Antskrydžiui pasibaigus viskas nurimo. Mūsų butas buvo trečiame (paskutiniame) aukšte, o visi langai buvo nukreipti į Kudirkos gatvės pusę, rusų politrukai užėję įspėjo, kad vakare neturim degti šviesos arba turime maskuoti langus, kad išorėje nesimatytų šviesos. Tėvai nuėjo pas namo šeimininkę ir susitarė, kad leis mums praleisti naktį pirmame aukšte jos kambaryje, kuris turi išėjimą pro verandą į sodą.

Pradėjo temti. Gatvėje visų aplinkinių namų langai buvo tamsūs. Degė tik gatvės apšvietimas. Gatve ėjo rusų kareiviai ir šaudė į degančias lemputes, nes matomai nežinojo kaip išjungti gatvės apšvietimą. Mes, palikę atvirus langus ir neužrakintas buto duris nusileidome į pirmą aukštą. Mane paguldė ant sofos, o tėvai atsisėdo prie stalo. Staiga išgirdome kurtinantį trenksmą ir aitrių dūmų kvapą. Tiršti dūmai užpildė visą kambarį. Mane oro banga išmetė į viršų ir dar pašokdino ant sofos kaip ant batuto. Per karčius dūmus beveik nieko nesimatė. Tėvas čiupo mane nuo sofos ir žengė pro verandos duris, o vietoje verandos buvo gili, pilna karčių dūmų bombos išmušta duobė. Atsidūrėme beviltiškoje padėtyje: išlipti iš duobės negalime, o kartūs dūmai rodės baigia pasmaugti. Motina čiupo nuo sofos paklodę ir jos galą numetė tėvui. Tėvas viena ranka prispaudęs prie savo šono laikė mane, o kita ranka įsikibęs į paklodę, kurią traukė į viršų motina, kažkaip įsiropštė į kambarį, o iš ten pro kitas duris į lauką. Likusią nakties dalį praleidome sode, sugulę po akacijų krūmais. Išaušus rytui, bombos sprogimo vietą atėjo apžiūrėti rusų karininkas ir kareivis. Karininkas diktavo, o kareivis rašė į žurnalą, kad iš to paties lėktuvo numestos trys po 100 kg svorio fugasinės bombos. Viena pataikė į mūsų namo verandą, kita sprogo Kudirkos gatvėje, o trečia pataikė kitoje gatvės pusėje į namą Nr. 7. Žmonės sakė, kad tame name žuvo moteris, kurios pavardė buvo Žiugždienė. „Mūsų“ bomba, sprogusi nuo manęs ir tėvų apie 5-6 metrų atstumu, didelių sužalojimų mums nepadarė. Savo bute buvome palikę atvirus langus ir neužrakintas duris. Ryte sugrįžę į namus radome atidarytas buto ir spintos duris (atidarė sprogimo banga), o atvirų langų stiklai buvo nesudužę ir ant atviro lango palangės pastatytas termosas su karštu vandeniu taip pat buvo sveikas. Kaimynų durys, kurios buvo užrakintos ir uždaryti langai buvo plėšte išplėsti ir sulaužyti. Tokie padariniai buvo ir kituose namuose, kuriuos pasiekė sprogimo banga.

Po trijų mėnesių nuo karo pradžios, vokiečių kariuomenė artėjo prie Maskvos, o Lietuvoje įsigaliojo vokiečių tvarka. Mano

tėvą vokiečių valdžia perkėlė dirbti į Eišiškių mokesčių inspekciją, kur jis dirbo iki sovietų sugrįžimo 1944 m. vasaros.

1943 m. vasarą leidau pas senelius Merkinėje, o nuo rugsėjo 1-osios pradėjau lankyti Eišiškių pradinės mokyklos 1 klasę. Eišiškėse mus apgyvendino mediniame name, kur buvo du dideli kambariai, erdvi virtuvė, iš kurios galima buvo patekti į kambarius ir į didelę daržinę, kur buvo saugomos malkų atsargos (daugiausiai skroblų mediena). Visi kaimynai buvo lenkai. Kitoje pusėje skersgatvio mūsų kaimynai buvo lenkai Uzielos. Labai malonūs žmonės, bet su jais galėjau susikalbėti tik aš ir mama, nes tėvas nemokėjo lenkiškai kalbėti. Man dažnai tekdavo vertėjauti. Eišiškės buvo lenkų okupuotas kraštas, todėl vokiečių valdžia neleido žmonių laikomų gyvulių mėsą vartoti savoms reikmėms. Atsimenu, kai kartą tėvai nuėję apsipirkti į turgų grįžo su vežimu prikrautu kopūstų, bulvių ir kitų kaimo gėrybių. Po kelių dienų tas pats žmogus iš netoli Eišiškių esančio Gelveniškių kaimo, kurio pavardė buvo Molis, atvežė mums paslėptą po šieniu paskerstą kiaulę. Įsiminė kiaulės dorojimas, o ypač svilimas. Plytoje ant žaižaruojančių žarijų, iki baltumo įkaitindavo plieninę juostą su kuria svilindavo šerius. Mama labai gerai mokėjo paversti skerdieną į labai skanias dešras, kumpius ir kitokius delikatesus. Virtuvėje buvo įrengta rūkykla, tačiau ją naudodavo produkcijos vytinimui (Dzūkai pirmieji suprato, kad valgyti rūkytus gaminius nesveika). Gyvenome miesto centre. Toje pačioje gatvės pusėje buvo mano mokykla, toliau policija, kurios viršininku buvo lietuvis Ulmanas. Kartą mačiau kaip jis, gatvėje pasivijęs savo sūnų, jį žiauriai mušė. Po to jo labai bijojau. Su ūkininku iš Gelveniškių kaimo tėvai labai susidraugavo ir jis dažnai atveždavo mums kaimo gėrybių. Kartą, kuomet aš vienas buvau namuose, be kitko jis atvežė man dovanų kačiuką. Jam išėjus kačiukas pradėjo blaškytis, laiptoti užuolaidomis, kurios nukrito kartu su karnyžu. Įsipainiojęs į užuolaidą, kačiukas apvertė fikusą ir sudaužė jo vazoną. Grįžę tėvai manęs nebarė, nes matė, kad aš labai išsigandęs. Tėvams paprašius, ūkininkas pasiėmė kačiuką ir vietoj

jo atvežė man du mažus triušius. Kai į miestelį pradėdavo atvažinėti specialus vokiečių kareivių padalinys gatvėje gaudyti darbingo amžiaus vyrus ir moteris darbams Vokietijoje, tėvas iš anksto sužinodavęs apie planuojamų reidų datas, išveždavo mamą ir mane pas ūkininką į Gelveniškių kaimą. Jeigu tuo metu Eišiškių miestelyje dauguma gyventojų kalbėjo lenkiškai, tai greta miestelio Gelveniškių kaime visi kalbėjo tik lietuviškai. Eišiškių miestelio žmonės buvo įbauginti, kad miestelį gali pulti „raudonieji“ arba baltieji partizanai (armijos Krajos likučiai). Miestui ginti nuo „partizanų“ (jeigu juos galima taip pavadinti). Komendantūroje ir už miesto ribų (vadinamoje Jurzdzikoje) buvo specialus vokiečių kariuomenės padalinys, miesto policija ir valstybės tarnautojams buvo išduoti ginklai. Tėvui taip pat buvo išduotas šautuvas su 5 šoviniais, kad miesto užpuolimo atveju galėtų atsišaudyti pasitraukti iki komendantūros. Šautuvas nė karto nebuvo panaudotas, stovėjo miegamojo kampe, o tie 5 šoviniai buvo kažkur paslėpti. 1944 m. vasarą, kai artėjo frontas, tėvas palikęs viską, sėdo ant dviračio ir bėgo į Merkinę, bet pusiaukelėj sustabdė „raudonieji partizanai“, atėmė dviratį ir liepė eiti pėsčiom. Vėliau tėvas sakė, kad gerai, kad nepaėmė to šautuvo, nes tikriausiai būtų nušovę. Visą laiką gyvenant Eišiškėse tamsiu paros laiku buvo įvedama komendanto valanda. Tuo metu išeiti į miestą buvo galima tik žinant tai nakčiai nustatytą slaptažodį. Miesto tvarką saugojo policija, kurioje daugiausiai tarnavo lietuviai. Kažkuriuo metu, turgaus aikštėje stovėjo kažkoks Vlasovo armijos dalinys. Kazokiškomis uniformomis apsirengę kariai, ginkluoti kardais ir karabinais, kūreno aikštėje laužus, ruošė maistą, šėrė arklius ir miegojo dengtuose vežimuose. Kartais centrine miesto gatve prajodavo dideliu greičiu, šaudydami į orą. Mes vaikai tą atrakciją mėgdavome žiūrėti. Pas mano tėvą dažnai lankydavosi garnizone tarnavęs vokiečių armijos karininkas. Jis buvo latvis ir jam buvo pabodę leisti vakarus su vokiečiais. Jam patiko bendrauti su mano tėvu, nes jis puikiai kalbėjo vokiškai, be to tėvas turėjo didelį, tiems laikams

labai gerą „Filips“ markės radijo aparatą, todėl abu kartu mėgdavo klausytis žinių. Latvis buvo iš Rygos Forstmauis Imans. Gyveno Adolfo Hitlerio alėja 98-6 (buvusi Brivibas iela). Jis kvietė tėvą su šeima, kai pasibaigs karas, apsilankyti pas jį Rygoje šiuo paliktu adresu. Keletą kartų jis buvo atsivedęs tris draugus vokiečius, kurių vienas grojo lūpine armonikėle, kiti abu labai gražiai šoko. Dabar galėčiau pasakyti, kad šokiai buvo labai panašūs į breiką.

1943 m. pradėjau lankyti Eišiškių pradinę mokyklą. Lenkai mokėsi pirmoje pamainoje, o lietuviai, kurių buvo ženkliai mažiau – antroje. Atėjus į mokyklą tekdavo laukti lauke kol pasibaigs pirma pamaina. Kartą, belaukiant lauke, sustojo sunkvežimis su rusakalbiais vaikais. Greit susirinko žmonės. Pasirodo tuos rusų vaikus pardavinėjo žmonėms po 5 markes už vaiką. Vienas nupirktas vaikas apsigyveno kažkur šalimais, tačiau kiemo vaikai jo žaisti nepriimdavo, sakydavo: su tavim nežaisim, tu ruskis už 5 markes nupirktas. Mūsų kieme buvo labai daug bjaurių vaikų. Manęs irgi nenorėjo priimti, nes buvau pats mažiausias, sakė, kad žaisi su mumis tik tada, kai įvykdysi užduotį. Man užduotis buvo duota labai nemaloni ir sunki. Davė man gabaliuką kreidos ir liepė atsargiai pribėgus prie gatvės su sutana einančio kunigo, nupiešti jam nugaroje kryžių, antraip žaisti nepriims. Kryžių nupiešiau, tačiau kunigas pasisukęs sučiupo mane už rankos. Aš stengiausi išsivaduoti ir baisiai klykiau, o būrys vaikų stovėdami netoliese kvatojosi. Kunigas sutrikęs paleido mano ranką. Man buvo labai didelis stresas, tačiau kiemo vaikai sakė, kad draugystės egzaminą išlaikiau ir būsiu jų draugas. Vaikų būriui (o gal gaujai?) vadovavo nebylys vardu (o gal pravarde?) „Bebka“. Jis smarkiai kosėjo. Netrukus kosėti pradėjau ir aš, pasirodo jis man „padovanojo“ kokliušą. Liga man patiko, nes daktarai patarė kuo ilgiau būti lauke.

Nors vokiečių radijas lietuvių kalba kiekvieną dieną ir valandą skelbdavo sau palankias žinias iš fronto, tėvas suprato, kad iš Eišiškių reik bėgti ten, kur būtų saugiau priartėjus frontui. Pirmiausia mane ir motiną pervežė į Merkinę pas senelius. Tai

buvo 1944 metai, iškart po Užgavėnių. Užgavėnės man labai įsiminė, nes tėvas su draugais grįžtant namo (esant komendanto valandai) po „blynų valgymo“ praeinant pro užmigusį sargybinių, šalia rusenančio turgaus aikštėje laužo, tas prabudęs staiga pašoko, iššovė kelis kartus į orą ir žadėjo šauti į mus, jeigu mes nevykdysime jo nurodymų. Tai buvo rusakalbis kazokas. Tėvo draugas veterinaras Janulionis pradėjo kareiviui rusiškai kažką aiškinti, kartodamas vis tą patį žodį „Maslenica“. Taip aš ir ligi šiol įsiminiau, kad rusiškai „Maslenica“ lietuviškai reiškia „Užgavėnės“. Merkinėje toliau mokiausi pradinės mokyklos pirmoje klasėje, o mano mokytojas buvo Kazys Valiukas. Toje pačioje mokykloje ant kalno, šalia piliakalnio, kurioje aš mokiausi, mokytojavo ir mano dėdė Vitalius Matulaitis.

Kaip atrodė 1944 namas Merkinėje, kuriame man teko gyventi. „Dviejų galų“ namą buvo pasidalinusios dviejų brolių Juozo ir Vlado Mačiulskų šeimos. Buvo padalinti ir ūkiniai pastatai ir daržai. Senelis Juozas, baigęs darbus kelių ir tiltų statyboje žvejojo Nemune. Žemės turėjo nedaug ir ją dirbo ir prižiūrėjo, taip vadinami „bernas ir merga“. Bobutė tvarkėsi namuose, nes užaugino šešis vaikus. Sūnus Stasys namuose atidarė aludę ir kiekvieną savaitę dvikinkiu vežimu iš Prienų parsiveždavo kelias ažuolines statines alaus. Geriančių alų būdavo daug, ypač mėgdavo lankytis vokiečių kareiviai. Aš dažnai nurinkdavau nuo stalų tuščius bokus. Tuo metu dauguma vokiečių kareivių buvo vyresnio amžiaus mobilizuoti žmonės ir jie dažnai pasisodindavo mane ant kelių, vaišindavo saldainiais, šnekino, o jų akyse dažnai pasirodydavo ašaros.

Pietų metu senelio namuose už stalo susėsdavo apie 10 burnų (kartu su ūkio darbams samdomais darbininkais). Senelis laikydavo porą arklių, keturias karves, daug kiaulių ir vištų. Kiekvieną mėnesį skersdavo po kiaulę. Gyvuliams reikėdavo labai daug vandens. Viena svarbiausių tuo metu Merkinėje problemų buvo geriamo vandens trūkumas. Vienintelis artimiausias šulinys (labai gilus) buvo A. Čyro, Bakšio ir Tiltų gatvių sankryžoje, o jo

vandens nepakako aplinkinių gatvių gyventojams. Žmonės, norėdami gero geriamo vandens, eidavo dar neišaušus ir tai per kelis sėmimus pasisemdavo nepilną kibirą. Esant tokiai vandens problemai, visi vandenį veždavosi iš Nemuno. Man būdavo didelė pramoga važiuoti kartu parvežti vandens. Į dvikinkį vežimą įkraudavo 3 dideles statines ir su vežimu įvažiuodavo į Nemuną. Kibirais pripildydavo statines ir parvežę namo dvi statines iškraudavo prie tvartų gyvuliams ir vieną statinę į namus maisto gaminimui, indų ir bokalų plovimui. Bėgiodamas po kiemą užbėgdavau į priemenę atsigerti Nemuno vandens. Nesunku suvokti kuo tai baigtusi, jeigu tokio vandens atsigerčiau šiandien.

1941 m. birželio 22 d. Vokietijos aviacija subombardavo Merkinės centrą. Bažnyčia ir cerkvė liko nesugriauta. Iš mūrinių žydų namų buvo likę tik namų pamatai ir rūšiai. Kai kur stovėjo plytų mūro griuvėsiai. Nesugriauti buvo tik pakraščiuose stovintys mediniai namai, kuriuose gyveno lietuviai (nors dažniausiai kalbėdavo lenkiškai), lenkai, sentikiai ir totoriai. Didžiosios miesto dalies gyventojų – žydų – jau nebuvo likę, nes tai buvo jau 1944 m. pavasaris, kuomet aš apsigyvenau Merkinėje. 1944 m. gegužės 9 d. Alytaus ligoninėje gimė mano sesuo Onutė, kurią tiesiai iš ligoninės mama atsivežė į Merkinę. Jau birželio mėnesį girdėjosi artėjantis patrankų gausmas. Žmonėms buvo aiškinama, kad vyksta mokymai, tačiau tikrovėje frontas buvo čia pat. Vokiečių radijas kas valandą vis dar pranešinėjo žinias iš fronto. Žinios prasidėdavo taip: „šiandien iš vyriausiosios fiurerio būstinės, vyriausioji kariuomenės vadovybė praneša...“ ir pradėdavo vardinti vokiečių kariuomenės pergales fronte ir skaičiais įvardindavo rusų kariuomenės ir technikos nuostolius. Apie vokiečių nuostolius nebuvo net užsimenama. Dauguma žmonių sakė, kad jei vokiečių žinios būtų teisingos, rusai jau neturėtų nė vieno kareivio, lėktuvo ar tanko. Tačiau buvo ir tokių kurie nesuprato kas vyksta iš tiesų. Birželio pabaigoje tėvas sėdo ant dviračio ir bėgo iš Eišiškių į Merkinę. 2/3 kelio jau teko pareit pėsčiomis, nes „Raudonieji partizanai“ pakelėje atėmė iš jo

dviratį. Pro Merkinės Nemuno tiltą, nuo Jonionių kaimo pusės link Merkinės ištisai važiavo arklių traukiami vežimai su vokiečių amunicija. Žmonės pradėjo kalbėti, kad vokiečiai bėga. 1944 m. liepos mėnesio pradžioje, naktį atskridę rusų lėktuvai pradėjo bombarduoti Merkinę. Prieš bombardavimą danguje virš miestelio buvo pakabinta daug lempų ir buvo šviesu kaip dieną. Po šio įvykio atvažiavo iš Gudelių kaimo Jonas Večkys ir nusivežė mane, tėvus ir prieš du mėnesius gimusią seserį Onutę į kaimą, kur buvo paruoštas apie 25 žmones talpinantis bunkeris. Jame jau buvo įsikūrę apie 20 žmonių. Pirmą naktį tėvai buvo nusprendę nakvoti Večkių sodyboje, tačiau vakarop artilerijos šūviams intensyvėjant, persigalvojo ir nuėjom į bunkerį. Vokiečių kariuomenės nesimatė, tik Nemuno vagos tėkmės kryptimi praskrisdavo vokiečių lėktuvai ir mėtė proklamacijas, raginančias gyventojus trauktis nuo artėjančio rusų siaubo. Įėjimas į bunkerį buvo stačiame šlaite ir jį iš išorės maskavo apie 10 m. pločio tankaus lapuočių miško juosta. Patekti į bunkerį buvo galima tik per apie 2 metrų ilgio tambūrą. Atstumas nuo bunkerio iki Nemuno buvo apie 100 metrų. Praleidę pirmą naktį bunkeryje, anksti ryte, pamatėme rusus. Vienas kareivis su šalmu įėjo į vidų. Apsižvalgęs pasakė, kad bunkeris gerai įrengtas ir neapsaugotų mūsų tik nuo tiesioginio bombos pataikymo. Pasirausęs kišenėje, išsitraukė kelis gabalėlius cukraus ir padavė arčiau stovintiems vaikams. Gavau ir aš. Vėliau pamatėme, kad už siauros medžių juostos, bulvių lauke, iškasta daug apkasų, o virš mūsų bunkerio stovi zenitinis pabūklas. Nemune ties mumis sumontuotas pontoninis keltas su įrengtais įvažiavimais abiejų krantų pusėse. Keltas perkėlinėjo po du tankus. Iš mūsų pusės sugedusius, o iš priešingos – veikiančius. Visa tai buvo atlikta per trumpą vasaros naktį. Aš miegojau ir nieko negirdėjau, bet suaugusiems, kurie nemiegojo, buvo klaiku. Keltas pastoviai su intervalais buvo apšaudomas iš artilerijos pabūklų, kurie kaip sakė žmonės, buvo pastatyti Liškiavos bažnyčios bokšte ir iš kulkosvaidžių iš praskrendančių lėktuvų. Bunkeryje buvo tvanku, todėl kai

šaudymai apsimdavo vaikai su suaugusiais išeidavo pakvėpuot grynu oru. Pasigirdus artilerijos sviedinių zvimbimui, spėdavome subėgti į vidų, tačiau vieno tokio išėjimo metu, pasigirdus zvimbimui, kažkas bėgdamas suklupo, ant jo sugriuvo kiti ir vienas vaikas liko lauke. Sviediniui sprogo vaikas žuvo. Tėvai nusprendė, kad ilgiau pasilikti bunkeryje yra nesaugu ir panoro jį palikti. Netoli nuo perkėlos, kitoje Nemuno pusėje, buvo Uciekos kaimas, o nuo jo tik apie 5 km. Iki Randamonių kaimo, kuriame gyveno tėvo motina (Pranė Čyraitė – Šulborskienė). Didžiausia problema buvo persikelti per Nemuną. Kadangi tėvas nemokėjo rusų kalbos (kalbėjo tik vokiškai), o motina mokėjo, ji nuėjo prie kelto ir susitarė su rusų kariškiais, kad šie perkels mus į kitą Nemuno pusę. Keltas plaukė labai lėtai, atrodė, kad stovi vietoje, nes keltu buvo keliami du tankai. Mums buvo liepta lįsti po tanko priekiu, nes keltas pastoviai buvo atakuojamas vokiečių lėktuvų kulkosvaidžių salvėmis. Aiškiai matėsi kaip kulkos krito į Nemuno vandenį ir dalis pataikydavo ir į keltą. Išlipę kitame krante, per miškus patraukėme pas senelę Pranę. Tėvas per mišką stūmė vaikišką vežimėlį, kuriame buvo sukrautas visas mūsų turtas, o mama nešė vos 2 mėn. turinčią seserį. Man buvo 8 – eri, aš ėjau pats. Močiutė Pranė (kurią vadinome bobūnė) gyveno Randamonių kaimo centre, vienintelėje tame kaime dūminėje pirkioje. Po vienu šiaudais dengtu stogu priemenės kairėje, buvo didelis gyvenamasis kambarys, o dešinėje – malkinė, kamara, pašarų laikymo patalpa ir tvartas. Priemenėje lubose įrengtas didelis kartimi pakeliamas liukas, per kurį iš kambario kūrenamos duonkepės krosnies į pastogę pasišalina dūmai. Kai krosnis kūrenasi, iš pastogės per visus plyšius veržiasi dūmai ir atrodo, kad dega visas namas. Kambarioje didelis duonkepis pečius (krosnis), ant kurio viršaus dvi miegamos vietos. Iš šono – pripečkis, skirtas pasisėdėjimui prie pečiaus ir nugaros pašildymui ir užlipimo ant pečiaus palengvinimui. Buvo miegama ant kailių ir kailiais užsiklojama. Po krosnim – papečkys, kur laikomos žiemą vištos. Langeliai vos ~ 40 x 40 cm. Grindys – plūkto molio asla.

Stalo viršus ir suolai pagaminti iš dilės (stora lenta). Stalo ir suolų viršus šveičiamas šlapia asiūklių kempine (surišta asiūklių šluotele) pabarstant pelenais, todėl visada yra balti. Ant stalo staltiesė nebuvo tiesiama, o stalas buvo nuplaunamas ir nušluostomas. Šiek tiek apie kaimą ir jo gyventojus. Viena ilga gatvė. Kaime gyveno: Lukšys, Kupčinskas, Žuraulia, Čyrai, Akstinai. Kaimas turėjo kerdžių. Dar prieš patekant saulei visi atverdavo tvartų duris ir visos karvės, pamatę gatvę einančią bandą, skubėdavo prie jos prisijungti. Iš paskos ėjo kerdžius su šunimis ir dar koks nors pagalbininkas iš kaimo gyventojų. Ganydavo krūmuose, miškuose. Labiausiai karvėms patikdavo grybai, ėsdavo visus, nepalikdavo net ir musmirių, bet kai aptikdavo baravyką, varžydavosi kuri pagriebs. Kai vakare karvių bandą pargindavo, kiekviena pati pasukdavo į savo kiemą. Labiausiai pargenamų karvių laukdavo katės, tupėdavo prie tvarto vartelių. Tuo metu pačiame kaime gyveno tik pusė Randamonių kaimo gyventojų, nes kita pusė kaimo žmonių jau buvo pasistatę trobesius ant kolonijų (pagal Stolypino reformą paskirtos žemės). Bobutės namas buvo dar kaime, o kluonas ir tvartelis jau stovėjo ant kolonijų. Kaime artimiausia kaimynė buvo kampininkė (bežemė) Urbonavičienė. Ji gyveno su sūnumi Antanu. Jos pravardė buvo Flioruvienė, tai sūnų vadino Flioraus Antanu. Sodybinis sklypelis buvo vienintelė jos žemė. Kampininkė gyvendavo iš to ką atnešdavo kaimo žmonės, pas ją užsisakydavo egzektivias (maldas už mirusiųsias, po kurių būdavo vaišės). Arba užsisakydavo maldas už mirusius visam mėnesiui. Malda buvo jos ir sūnaus pragyvenimo šaltinis.

Iš kaimo iki bobutės žemės, kur stovėjo tvartas ir kluonas, pėsčiomis reikėdavo eiti apie valandą. Ji savo žemės nedirbdavo, o atiduodavo „iš trečio pėdo“. Tas, kuris jos žemėje užsiaugindavo rugius, du pėdus pasiimdavo, o vieną (trečią) pėdą atiduodavo jai. Kai išsikuldavo iš gautų pėdų grūdus, šiaudus naudojo karvei šerti. Nuo tokio pašaro karvė duodavo vos du litrus pieno per dieną. Tiesa, kad šiaudai būtų skanesni, į rugius įsėdavo kažkokią

ankštinę žolę, kurią vadino seredelium. Kitoje gatvės pusėje, prie ežero, gyveno Petras Akstinas, kuris turėjo mano amžiaus sūnų, o kitas buvo mažesnis. Visi kaimo gyventojai turėjo pravardes. Kadangi Petrų Akstinų buvo ir daugiau, tai šis turėjo pravardę Ulenkės Petras. Jis sirgo džiova ir visą laiką gulėjo lovoje. Aš dienas leidau su jo vyresniuoju sūnumi Algirdu. Tai buvo mano pirmas draugas kaime ir jo draugai tapo mano draugais. Vieną 1945 m. pavasario dieną, šalia Ulenkės Petro namo, ant pievutės apsistojo rusų kareiviai, pasistatė lauko virtuvę ir pradėjo ruošti pietus. Daugelis, pasitiesę milines, šildėsi saulėje. Šautuvus sustatė į „piramides“, o lengvus kulkosvaidžius su dideliais bubnais sustatė patvory. Kai kareiviai valgė, stovėjau aš už tvoros ir spoksojau. Kažkas pasiūlė, kad mums reikėtų pasiimt vieną kulkosvaidį, tai galėtume ežere pašaudyti antis. Mums pro tvoros tarpus krapštant tuos kulkosvaidžius, nepastebėjom, kai už mūsų nugarų atsirado rusų kareiviai ir keturis vaikus pačiupo. Tame pačiuptųjų skaičiuje buvau ir aš. Tada atėjo keturi kareiviai su šautuvais ir kažkoks vyresnis. Nuvedė mus už kluono, sustatė prie sienos veidu į kareivius. Prieš mus keturis – keturi kareiviai su šautuvais – kine daug kartų matytas vaizdelis. Tada tas kareivių vyresnysis kažką kalbėjo, liepė pasisukti į sieną. Nuo galvos iki kojų ėjo kažkoks karštis. Vėliau sekė rusiškos komandos: šautuvus užtaisyt ir ugnis. Nuaidėjo keturi šūviai. Karštis nesiliauja pylės, bet juntų, kad dar stoviu. Stovi ir likę trys likimo draugai. Tada priėjo vyresnysis ir po serijos keiksmazodžių, liepė kuo greičiau dingti. Mano draugai dingo. Aš likau stovėti, nes negalėjau atitraukti kojų nuo žemės. Šiek tiek atsipeikėjęs pajutau, kad kelnės visiškai šlapios. Tą sceną puikiai prisimenu ir dabar, jausmo, kai tu buvai sušaudomas užmiršti negalima.

Pas mus į dūminę pirkele subėgo daug giminaičių, nes sribai pradėjo suiminėti žmones ir grobstyti jų turtą. Taigi, kas ten gyveno tam vienam kambary: mano tėvai, aš ir sesuo, bobutė (Randamonių), senelis (mamos tėvas), kurį vadinome dieduku, Jo brolis Vladas su sūnumi Zanu ir žmona Elena (Žemčiūgienės tėvai

ir brolis), Boliūs Kvaraciejus (Tado Kvaraciejaus brolis). Nuolatinių gyventojų buvo ne mažiau 10-ies žmonių, todėl naktį buvo miegama ir ant stalo ir po stalu. 1945 m. mirė kaimynas Ulenkės Petras, liko du mažamečiai vaikai. Susirinkę kaimo žmonės nusprendė, kad vaikus globoti paims Čyrai, kurie ir savo turėjo keletą vaikų, o visas kaimas padės juos išlaikyti. Ulenkės Petro namai liko tušti. Kuomet pasiūlė mums keltis į tą namą, mano mama nusprendė padaryti dezinfekciją, nes kaimynas sirgo atvira džiovos forma. Mama į prosą (lygintuvą) ant įkaitusių žarijų pripylė sieros miltelių ir parai paliko tame name. Išdezinfekavus ir išvalius namą persikėlėme ten gyventi. Bobutė Pranė (vadinama Pransia) pasiliko gyventi dūminėje pirkioje. 1945 m. tėvas su dieduko broliu Vladu Mačiulsku (profesionalių statybininkų, mokančiu viską dirbti) ant kolonijos iš savo miško (žemė ir miškas dar nebuvo atimti) pradėjo statyti savo namą. Vieta kur jau stovėjo bobutės tvartas ir kluonas tėvui nepatiko, todėl pradėjo statyti ant kalniuko naujoje vietoje. Vėliau čia perkėlė ir tvartą, ir kluoną. Sumažėjo ir gyventojų: Boliūs Kvaraciejus ir Zanas Mačiulskas išėjo į mišką pas Lietuvos partizanus.

1946 m. pradžioje turėjo vykti kažkokie sovietiniai „rinkimai“. Suaktyvėjo enkavedistai ir sribai, dažniau pradėjo lankytis kaime. Nesnaudė ir partizanai, kurie ragino neiti balsuoti. Vienintelis įvažiavimas į Randamonių kaimą buvo pro kapus. Sribai, norėdami nepastebėti pasklisti po kaimą, nesinaudojo pagrindiniu keliu, bet palikę kitoje ežero pusėje mašiną, į kaimą ateidavo pėstute. Kai kaime pasigirsdavo mašinos ūžimas, būdavo pakankamai laiko, kad kaimo vyrai galėtų pasitraukti į mišką. Kartą, kai sribai tėvo (kuris buvo spėjęs pasitraukti), suėmimo orderis buvo išduotas Oliaus Šulborsko vardu. Visus Aleksandrus Dzūkijoje vadino Oliais, o mažus vaikus Oliukais. Buvo aišku, kad ieškojo suimti pagal vietinių gyventojų skundą. 1946 m. pradžioje, kuomet vyko „rinkimai“ dar gyvenome kaimo centre. Rinkimų dieną daugelis vyrų pasitraukė iš namų. Namuose liko tik vaikai, moterys ir seneliai. Po nakties buvo prikabinėta raštelis:

„Kas ryte balsuos, vakare nedūsuos. Lietuvos partizanai.“ Dzūkams užrašas buvo suprantamas ir jie iš namų nėjo. Tada pasirodė ir rusų kareiviai su raudonos spalvos fanerinėmis dėžutėmis (urnomis). Pas mus užėjo du kareiviai su ta raudona dėžute. Mama sirgo ir gulėjo lovoje, o aš laikydamas už rankos vos pradėjusią vaikščioti seserį Onutę stovėjau prie lovos ir spoksojau. Kareiviai kažką mamai aiškino, bet ji nieko nekalbėjo, nusisuko į sieną ir pradėjo verkti. Kareiviai sukišo biuletenius į urną ir išėjo. Boliūs Kvaraciejus ir Zanas Mačiulskas, kurie iš mūsų namų išėjo pas partizanus, keletą kartų buvo užėję pas mus su kitais Lietuvos partizanais. Greitai sužinojom, kad įvyko didelis partizanų mūšis su enkavedistais ir stribais. Partizanų būrys nesugebėjo atsilaikyti prieš nelygias jėgas ir būrys buvo išblaškytas, buvo sužeistų ir žuvusių. Zanas slapstėsi, o Boliūs buvo sužeistas. Boliui padėti įsijungė Tadas Kvaraciejus (Janės vyras). Parūpino vežimą su šieniu ir šiene paslėpęs brolių, nuvežė į kažkokį Baltarusijos kaimą. Ten laukė iš Gardino atvežtas gydytojas, kuris amputavo Boliui Kvaraciejui koją. Tado rūpesčio dėka, jis apsigyveno Gardine, padarė kojos protezą ir išdavė jam naujus asmens dokumentus, tik su suslavinta savo pavarde ir vardais – Chorocej Boleslav Ivanovič. Po daug laiko, kai jau jo 3 dukros buvo suaugusios, kažkoks merkinis atpažino jį Gardine ir apie jo buvimo vietą pranešė tarybų valdžios atstovams. Jis buvo suimtas ir atsėdėjo 5 metus kalėjime. Zanas Mačiulskas ilgai slapstėsi, vėliau kažkur (ten, kur jo niekas nepažinojo) baigė šoferių (vairuotojų) kursų. Jo sesuo, tik baigus mokslus, buvo paskirta Rietavo vidurinės mokyklos direktore (tai Ona Mačiulskaitė – Žemčiūgienė). Ji parūpino Zanui Mačiulskui vidurinės mokyklos baigimo atestatą ir jis įstojo mokytis į technikumą Kaune, kurį baigęs tapo kelininku. Besimokydamas technike, bendrabutyje kartu gyveno viename kambaryje su Mykolu Mankevičiumi, ko sekoje Elena Mačiulskaitė tapo Mankevičiene. Na, bet per toli nukeliavau nuo Randamonių kaimo. 1946 m. pavasarį persikėlėm gyventi į savo namą, šalia

kelio Kaunas – Druskininkai 116 km. Namas stovėjo tarp plento (tuo metu buvo žvyrkelis) ir vieškelio, kuris buvo nužymėtas didelių beržų, sodintų dar Jekaterinos laikais, drevėmis. Tose drevėse Gyveno labai daug nepaprasto grožio paukščių – žalvarnių, kurių šiuo metu pamatyti neįmanoma. Vakaraus į Nemuno pusę girdėdavosi lapių lojimas ir pelėdų ūkavimas. Į namus geriamą vandenį nešėmės iš toli, beveik 100 m atstumo, iš „Kunigės šaltinio“. Greta šaltinio buvo aikštelė, kuri vadinosi „Cegelnia“. „Cegla“ lenkiškai reiškia „plyta“, todėl galima būtų sutikti su žmonių pasakojimais, kad toje vietoje buvo plytinė. Taip pat seni žmonės pasakojo, kad toje aikštelėje buvo DLK Vytauto stovyklavietė. Dėl to ir šaltinio pavadinimas kilęs iš „Kunigaikščio šaltinio“. Į šaltinio vagą įkasdavome statinaitę ir iš jos kibirais pasisemdavome vandenį. Vandenį nešdavome su naščiais po du kibirus, o kad vanduo iš kibirų nešant nenusilaistytų, ant paviršiaus plukdydavom iš balanų surištus kryžiokus. Pagūglinus „Kunigės šaltinis“ galima rasti aprašymą apie šaltinį ir vieškelį, bet jie netikri, tie žmonės, kurių pasakojimais pasiremta, to laikmečio šaltinio ir vieškelio nėra matę. 1946 m. įkasinėjant į šaltinį statinaitę, radom didelę įvairovę keraminių detalių iš kurių buvo įrengta vandentiekio sistema. Išsaugotas surinktas iš šaltinio detales 1999 m. nuvežiau į Vilniaus universiteto istorijos fakultetą. Kažkas iš ten atvykęs, užsirašė visas legendas apie šaltinį. Pasakojau aš ir už puskilometro gyvenantis kaimynas Zigmas Petrelis. Jis jau senokai yra miręs. Nelikus daugiau apie šaltinį ir vieškelį žinančių žmonių, jais susidomėjo Čepkelių valstybinio gamtos rezervato direkcijos kultūros paveldo skyrius (Dalia Blažulionytė – Usinavičienė). Pakartotinai buvo apklausti mirusio Zigmo Petreliaus vaikai, kurie, ką pasakojo jų tėvas ir aš, patvirtinti negalėjo. Taip ir toliau, turbūt, visiems laikams liks paslaptimi kas, kada ir kuriam tikslui, vidury miškų ir toli nuo gyvenviečių, tik šalia buvusio pagrindinio kelio (vieškelio) į Gardiną, buvo įrengęs vandentiekį iš tobulai pagamintų keraminių vamzdžių ir didelės įvairovės sujungimo detalių. 1946 m. vieškelis jau

nefunkcionavo, nes buvo jau plentas. Bobutės žemių ribos 2 km. ruožas ėjo iš vienos pusės plentu, iš priešingos pusės – vieškelio, tai yra, dabartinės žemės riba eina senu vieškelio. Jau tuomet vieškelio vieta buvo matoma ties bobutės žeme, nes kitur vieškelis jau buvo suartas. Mūsų naujas namas stovėjo ant kalnelio, miškelyje, maždaug 100 m. atstumu nuo plento ir kas važiuodavo plentu mums puikiai matėsi maždaug už poros šimtų metrų kitoje plento pusėje gyveno pagyvenęs žmogelis Akstinas, kurį visi vadino „Dzeckumi“. Dar už kilometro turėjom kaimynus Juliaus Jakavonio ir Stasiulionių šeimynas. Ties mūsų žeme, visa žemė tarp vieškelio ir Nemuno priklausė Būrės polivarkui, kuriam priklausė 115 ha. Žemės. Liko nepaminėtas dar vienas kaimynas. Tai - Zigmas Petrelis, su kuriuo ribojosi ir žemės. Šiek tiek apie plentą. Tai šešių metrų pločio žvyrkelis. Buvo plento sargai, kurie prižiūrėdavo tam tikro ilgio ruožus: žvyravo, šienavo kelkraščius ir griovius. Priešingoje negu mūsų namas plento pusėje buvo mediniai telefono stulpai. Ant jų gausybė plieninių laidų, pritvirtintų prie izoliatorių. Tai tarpmiestinio ir tarptautinio ryšio laidų poros. Plentu per dieną pravažiuodavo vos kelios mašinos. Dažnai važiuodavo malkomis kūrenamos mašinos. Šalia vairuotojo kabinos prikabinta į boilerį panaši apvali krosnis. Vairuotojai, pamatę netoli kelio namą, sustodavo ir ateidavo prašyti sausų malkų. Laimei, mūsų duonkepiui paruoštos apie 1 m. ilgio malkos jiems netikdavo, o trumpučių pagalių pas mus nebūdavo.

1946-1947 mokslo metais tėvas pradėjo mokytojauti Žiogelių pradžios mokykloje. Nuo mūsų namų iki mokyklos apie porą kilometrų. Čia ir aš baigiau 4-ą klasę. Tėvas gavo medžiotojo bilietą ir nusipirko vienvamzdį medžioklinį šautuvą. Medžioti jam nesisekė, todėl leido man pamedžioti, o aš tuščiomis negrįždavau. Daugiausiai mano trofėjais buvo paukščiai ir vos keli zuikiai. Iki 1949 metų medžiodavau Randamonyse prie Nemuno. 1949 m. pavasarį, esant aukštam vandeniui, išėjau pamedžioti ančių. Prie pat vandens buvo gerai maskuojantis sulapojęs krūmas, į kurio

vidų įlindęs tykojau pavandeniui pakrante plaukiančių ančių. Staiga išgirdau kalbančius žmones ir traškančias šakas. Pasisukęs pamačiau vos už kokių 5 – 6 metrų uniformuotus enkavedistus, einančius Nemuno šlaitu ir šautuvų šompalais badančius žemę po kiekviena eglute. Jie ieškojo partizanų bunkerių. Ilgai sėdėjau sustingęs ir tik įsitikinęs, kad enkavedistai jau toli, išlindau iš krūmo ir – namo. Po to toliau nuo namų medžioti neidavau. Gyvenant šalia plento teko matyti ir daugiau keistų dalykų. Mačiau, kaip plentu eidavo apdriskusių žmonių grupelės (seni vyrai, moterys ir vaikai), visi jie kalbėdavo tik rusiškai. Kartą, būnant Druskininkų geležinkelio stotyje, mačiau, kai sausakimšas traukinys atvežė tokių pačių žmonių, kurie pasklisdavo po kaimus prašydami išmaldos (dažniausiai maisto). Atsimenu, kaip užeidavo 10 – 15 žmonių grupė. Mama labai nejaukiai jausdavosi, kai reikėjo pasakyti, kad pamaitinti jų negali. Labai seni žmonės būdavo išmintingesni ir užeidavo po vieną arba du. Tokius keliauninkus dažniausiai pamaitindavo. Dažnai teko matyti plentu genamas karves iš Vokietijos. Juodmargės varė ginkluoti kareiviai. Aptikę pakelėj gražesnę pievutę, leisdavo karvėms pasiganyti. Žmonės šnekėjo, kad kai kas savo karves už samagoną su kareiviais iškeisdavo į vokiškas, bet jos po kelių mėnesių nustipdavo. Kaimiečiai paskleidė gandus, kad vokiečiai savo karves buvo užnuodiję, todėl jos ir stipdavo, tačiau iš tikrųjų stipdavo dėl prastų pašarų. Dzūkų karvės buvo šeriamos tik šiaudais ir balų viksvomis.

Gyvenant prie plento nutikimų teko patirti ir daugiau. Kartą žiemą, tolumoje pamačiau atvažiuojančią mašiną. Aš nusprendžiau nestovėti ant kelio ir pradėjau bėgti link miškelio. Buvo gilus sniegas. Kai sunkvežimis atsirado ties manimi, aš sustojau ir žiūrėjau, o tuo metu atsidarė kabinos durys ir šalia vairuotojo sėdėjęs žmogus paleido į mane automato seriją. Mašina nuvažiavo toliau, o lygiame sniego paviršiuje, matėsi į mane šautų kulku pėdsakai. Pirmos kulkos smigo į sniegą maždaug 5m atstumu nuo manęs, o paskutinės gerokai toliau. Kitą kartą, bet tai buvo vasarą,

slampinėčiau prie mūsų namų buvusio tiltelio pralaidos po plentu. Staiga išgirdau kažką šaukiant: „lįsk į vamzdį“. Apsidairiau, nieko nematau. Tada jau pikčiau balsas pakartojo: „lįsk ir sėdėk“. Ilindau, tupiu, bet nieko daugiau nevyksta. Iškišau galvą pasižvalgyt, matau nuo Merkinės pusės atvažiuojantį atvirą sunkvežimį, su daug kartų matytu standartiniu atviroj mašinoj ant suoliukų sėdinčius ir savo ginklus apsikabinusius enkavedistus. Pasigirsta kulkosvaidžių šūvių salvės. Aš pasilenkęs vamzdžiu pereinu į kitą plento pusę, matau greitėjantį sunkvežimį, bet enkavedistų galvos virš bortų jau nekyšo. Tikriausiai visi buvo sugulę ant kuzovo (kėbulo) grindų. Prieš pat pralaidą visada būdavo gili duobė ir visos mašinos prieš tiltelį (pralaidą) pristabdydavo ir lėtai pravažiuodavo, todėl tikėtina, kad kaip tik čia buvo partizanų pasirinkta pasalos vieta.

Pasalą surengę buvo du partizanai: vienas šaudė iš šono ties pralaida, o kitas ant kalnelio ties mūsų namu, kur plentas „darė posūkį“. Šis šaudė į mašiną beveik iš priekio. Nemačiau kaip pasitraukė partizanai, o sunkvežimis taip pat niekur nesustojo. Kitas nutikimas. Tikriausiai tai buvo 1946 m. vasarą, o gal ir kiek anksčiau, šalia plento prie mūsų kažkoks žmogus keliasi nuo žemės ir vėl griūva ir niekaip negali atsikelti. Aš namuose buvau vienas. Nuėjau pasižiūrėti arčiau ir matau paplentėj griuvinėjantį girtą, man gerai pažįstamą partizaną iš Gudelių kaimo – Juožą Večkį. Jis bando į užpakalinę kelnių kišenę įsikišti pistoletą ir neišlaikęs lygsvaros griūna. Jis paprašė įdėti jam pistoletą į kišenę. Buvo baisu, kad neiššautų, bet įdėjau. Tada jis atsirėmė į mane ir mes bandėm eiti link Nemuno. Pusiaukelėje jis paprašė palikti jį pagulėti po egle. Sugrįžus tėvams nuėjome į tą vietą pažiūrėti, bet jo jau ten nebuvo. Atsimenu kokiomis aplinkybėmis jis žuvo. Vieną dieną, tik ne mano anksčiau paminėtą, už Nemuno pasigirdo šūviai. Bėgau prie Nemuno sužinoti kas nutiko. Priešingame upės krante - Žeimių kaimas. Ten turėjo valtį ir pastoviai žvejodavo salačius (šalvius) ant upės kranto gyvenantis žeimiškis Matas, tas man sušuko: „nušovė Joną ir Juožą Večkį“. Tai vieta vos pora

kilometrų nuo jų tėvų namų Gudelių kaime. Parbėgau namo su bloga naujiena, verkdamas ir kūkčiodamas, nes jie buvo mamos brolių draugai, gerai pažįstami ir man. Dar vienas nutikimas, susietas su partizanais. Vieną pavakarę užėjo pas mus trumpam du partizanai ir paprašė paskolinti pjūklą. Sutemo, bet pjūklo niekas taip ir neatnešė. Tik kitą rytą pamatėme, kad visi telefono stulpai, ant kuriųėjo tarptautinės ir tarp miestinės linijos, nupjauti ir suversti su visais laidais ant plento. Taip atrodė plento ruožas nuo mūsų iki vidurio tarpkilometro tarp 116 ir 115 km. Su baime laukėme kas bus toliau. Keista, kad niekas neatėjo klausinėti, kas tai padarė, ką matėm ar girdėjom. Atvažiavę remontininkai viską nutampė nuo plento, atstatė pravažiamą, o vėliau atvažiavę kiti pradėjo atstatinėti telefono liniją.

Papasakosiu šiek tiek ir apie gyvenimą naujame name. Atsikraustėm 1946 m. pavasarį. Kartu su namo statyba buvo perkelti bobutės netoliese buvę ūkiniai pastatai – tvartas ir kluonas. Gyventojų liko mažiau: aš, sesuo Onutė, tėvo mama Pranė (visi vadino Pranusia) ir mamos tėvas Juozas Mačiulskas, viso šešiese. Mano tėvas save laikė radijo-mėgėju, mėgo krapštytis su įvairiais radijo aparaičiais, nors turėjo labai gerą „Filips“ lempinį aparatą (dingo Eišiškėse). Kadangi Randamonyse tuo metu nebuvo galimybės turėti radijo aparatui reikalingo maitinimo (elektros) šaltinių, tėvas sukonstravo 2 detektorinius radijo aparaičius. Tai imtuvai neturintys savo maitinimo šaltinio ir veikiantys tik iš antenos gaunamos energijos. Jo pasigaminimui reikalingi tik 3 dalykai: daugiagyslis varinis laidas (antena) ne trumpesnis kaip 35 m., žirnio dydžio sidabro spalvos kažkoks kristalas ir ausinės. Mūsų 40 m. ilgio lauke ištempta antena leido mums klausytis radijo iš viso pasaulio. Mes klausėm laidų iš Vatikano (lietuviškai), iš Londono (lenkų kalba) ir dar tėvas klausė iš kažkur vokiškai. Galima buvo klausytis be galo daug stočių, bet mes rinkomės tas, kur buvo suprantama kalba. Pas mus dažnai lankydavosi Lietuvos partizanai. Jie teiraudavosi, ką naujo girdėjome iš pasaulio naujienų. Dažni „svečiai“ būdavo sribai ir

enkavedistai. Jie darydavo kratas ir sakydavo, kad ieško banditų. Šiandien mane stebina tai, kad niekad nepasiteiravo, kam ta viela (antena) naudojama. Tikriausiai pamanydavo, kad tai viela skalbiniams džiauti.

Papasakosiu ir apie mūsų buitį. Bobutė ir diedukas užsiėmė ūkio darbais. Tėvas pradėjo mokytojauti. Mama prasimanė smulkaus biznio. Ji savo atsargose turėjo sausų mielių ir iš jų pradėjo gaminti skystas mieles. Klientas turėjo atnešti nustatytą kiekį miltų ir cukraus ir už tai mainais gaudavo ąsotį skystų mielių. Tikriausiai jos tiko ne tik pyragams, bet ir samagonui varyti, nes paklausa buvo didelė ne tik Randamonių, bet ir aplinkinių kaimų: Uciekos, Žiogelių, Šunupio, Mašnyčių kaimų gyventojų. Antras mamos užsiėmimas buvo drabužių siuvimas. Ji siuvo viską: paltus, burkeles (puspalčius), švarkus, kelnes, sukneles, sijonus ir kepures. Didelė dalis siuvinių buvo iš namuose austų audinių (milai, drobės). Atsimenu, kad vyriški baltiniai buvo siuvami iš naminės drobės, o iš pirktos (fabrikinio) medvilninio audinio buvo įsiuvinamos tik tos baltinių dalys, kurios matydavosi iš po švarko (apykaklė su dalimi krūtinės ir rankogaliai (mankietai)). Mamos siuvimo mašina PFAFF, kuri ir dabar yra Ratnyčioje, nesiūdavo storų audinių iš naminio milo, todėl siuviniams reikėdavo daug rankų darbo. Atsiskaitoma buvo ne pinigais, o natūra, kuo kas galėjo (bulvėmis, kopūstais, burokais, morkomis, lašiniais ir kt.). Mama dar mokė 4 arba 5 mergaites siūti. Siūdamos jos dainuodavo, kalbėdavosi (dažniausiai apie kavalierius). Vieną merginą vardu Marytė, kažkur buvo užkalbinęs partizanų vadas „Vanagas“, tai ją kitos vis erzino, pažiūri pro langą ir sušunka: „Maryte, Vanagas ateina“. Kartais ir aš, atbėgęs iš lauko, pranešdavau netikrą naujieną, kad „Vanagas ateina“. Tėvui pradėjus mokytojauti Žiogelių kaime, pas mus užėjo trys Smetonos laikų karininkų uniformas vilkintys Lietuvos partizanai (kiti aplink namą sargyboje likę partizanai buvo neuniformuoti) ir paklausė tėvo ar jis iš gaunamo atlyginimo galėtų bent 10% gaunamos sumos paremti Lietuvos partizanus. Sutarus dėl sumos

ir perdavimo tvarkos pas mus dažnai apsilankydavo partizanai paimti piniginės aukos. Visada spoksodavau į kvito išrašymo ceremoniją. Ant kažko truputėlį paspjauo, pamirko cheminio pieštuko šerdį į seiles ir pradeda rašyti kvitą. Užrašo aukotojo pavardę, paaukotą pinigų sumą ir išplėšę kvitą atiduoda aukotojui, o šaknelė pasilieka jiems. Gerai atsimenu, kad kvito gale buvo atspausdintas prierašas: „Kai Lietuva bus laisva, Lietuvos Valstybė gražins jums paaukotą sumą“. Kai kvitų susikaupė daug, visus juos tėvas sudėjo į stiklainį su stikliniu dangteliu, užhermetizavo vašku ir pasikvietęs motiną ir mane, užkasė maždaug 1 m. gylyje po prie namų augusia dvikamienne pušimi. Kažkada su Mantu bandėme to stiklainio ieškoti, bet neradom, nes nebuvo jau tos pušies.

Apie to meto buitį papasakosiu kiek smulkiau. Visas namas buvo apšildomas vienos duonkepės krosnies, kurią kūrendavo ryte ir vakare. Tuo pačiu maistas taip pat buvo ruošiamas krosnyje. Visi turėjome nerašytas savo pareigas. Mažiausiai jų teko tėvui ir man. Aš tik grybaudavau, medžiodavau ir žvejodavau. Senelis prinešdavo į namus vandens, ruošė malkas, skaldė balanas apšvietimui. Iškuldavo ir išvėtytavo rugius. Mamai tekdavo daugiausiai darbų. Be viso to, ką aprašiau, tekdavo prižiūrėti seserį, ruošti maistą, ruošti maisto atsargas žiemai, kepti duoną ir kitą. Senele rūpinosi gyvulių ir paukščių ūkiu, šėrė ir melžė karvę. Laikydavo porą paršiukų, kuriuos šėrė surinktais arkliašūdžiais ir mėsingom balų žolėm, kurias vadinom lapūkais. Jos darbas buvo sumalt rugius duonai (maldavo tiek, kiek reikėjo vienam kepimui) ir iš grikių paruošt kruopas ir miltus. Malti grūdus dažnai eidavau kartu ir aš. Girnas turėjo Julius Jakavonis, iki kurio tekdavo eiti su maišais grūdų apie pusvalandį. Nešdavomės malti apie pūdą (16 kg). Su grikiais tekdavo eiti 2 kartus. Po pirmo grubaus malimo namuose buvo pašalinami lukštai. Permalus švarius branduolius gaudavome kruopas ir miltus. Įdomi buvo atskyrimo grūdų nuo lukštų technologija. Lauke, vėjuotoje vietoje paklodavo lininę paklodę į niekocią (medinę geldą) pripildavo grubiai maltų grikių

ir stovint kratydavo geldą taip, kad ant paklodės kristų grūdo dalys, o lukštus vėjas nuneštų į šalį. Atsijojus stambias gričio grūdo dalis – kruopas, tai kas liko permaldavo į miltus. Laikydavome apie 10 vištų ir gaidį. Gaidys saugojo vištas nuo vanagų. Kai tik gaidys pastebėdavo vanagą, išleisdavo tokį garsinį signalą, kad visos vištos bėgdavo slėptis į tvartą ar po krūmais. Gaidys nuo vanago nesislėpdavo, ir būdavo pasiruošęs kovoti su vanagu, bet vanagas jo neliesdavo ir nuskrisdavo. Kadangi prie namų baloj buvo iškasta kūdra (vadindavome „sožalka“), tai tėvai parnešė apie 10 ančių kiaušinių ir leido vištai juos išperėti. Išperėti „mamos vištos“ ančiukai nenorėjo su ja kapstytis šiukšlyne, o pasileisdavo į kūdrą ir šokdavo į vandenį, o višta lakstydavo aplink ir kudakuodavo. Nors, iš šalies žiūrint, ūkis ir nemažas, bet karvė per dieną, priklausomai nuo metų laiko, duodavo nuo 2-jų iki 4-ių litrų pieno. Pakankamam sūrio ir sviesto pasigaminimui to neužteko. Dviejų paršelių taip pat nepakako, nes tekdavo juos paskersti pasibaigus rudeniui ir pašarams. Tuo metu Lietuvos kaimuose laikydavo tokias vištas, kurios dėdavo kiaušinius tik vasarą, ir tik pusantro ar du mėnesius, ir tai dažniausiai tik kas antrą dieną. Po neilgo kiaušinių dėjimo jos pradėdavo „kvaksėti“ (nelesa ir ruošiasi perėti viščiukus). Tuomet jas laikydavo pririštas už kojos prie tvarto kelias savaites. Jeigu nespėdavo pririšti, jos dingdavo miške ir pasislėpusios išperėdavo kelis viščiukus ir tada su jais (slapukais) grįždavo į tvartą pas kitas vištas. Kasmet vienai vištai leisdavo perėti viščiukus (dažniausiai apie 15 kiaušinių). Tik apie pusę išperintų kiaušinių būdavo vištytės, o kita pusė – gaidžiukai. Dalį senų vištų ir gaidžiukus rudenį suvalgydavome, o jaunas vištytes palikdavome žiemoti. Visada žiemai buvo raugiama didelė statinė (apie 100 litrų) kopūstų ir užsūdoma po kibirą rudmėsių ir žaliuokių. Visus surinktus baravykus džiovindavome kiek pravėsusioje krosnyje ant šiaudų. Išdžiūvę krosnyje baravykai būdavo labai gražūs. Žiemą krosnį kūrendavo rytą ir vakarą, ir beveik kasdien buvo kepami blynai (kai krosnis kūrenasi), kuriuos vadindavom „blynai prieš liepsną“. Jų

keptuvėje nereikėjo vartyti ir buvo labai skanūs. Sekmadieniais keptavo bulvines bandas ant kopūsto lapo. Tai skanus šventinis patiekalas, nes daug laiko užtrukdavo pritarkuoti rankiniu būdu bulves didelei šeimynai. Vakarienei valgydavome pienišką sriubą (grikių kruopų arba zacirką). Vasarą keldavomės kai švinta, o miegoti eidavome kai temsta. Rudenį ir žiemą apsišviesdavome balanomis ir besikūrenančios krosnies liepsna. Viena apie 70 cm. ilgio balana šviesdavo apie 10 – 15 minučių, tačiau tiek dega tada, kai balanos gamybai parenkama tinkama pušis. Jeigu balanos sluoksnis pušyje mažas (daug šerdies), sudega per porą minučių. Turėjome ir žibalinę lempą, bet nebuvo galima gauti žibalo.

1947 m. pavasarį baigiau Žiogelių pradžios mokyklos 4 klases. Toliau gimnazija, kuri buvo Druskininkuose ir iki kurios pėstute reikėjo eiti 15 km. pirmyn ir tiek pat atgal. Tuo metu mamos sesuo Janė su vyru Tadu gyveno Vilniuje. Ji pasiūlė mamai, kad aš atvažiuočiau pas juos į Vilnių mokytis gimnazijoje. Taip aš nuo 1947 m. rugsėjo 1 d. tapau Vilniaus I – osios berniukų gimnazijos 5 a klasės gimnazistu.

Negaliu nepaminti, kokiomis įdomiomis aplinkybėmis Janė ir Tadas atsirado Vilniuje, bet apie tai parašysiu atskirai. Druskininkuose mane įsodino į traukinį, o Vilniuje pasitiko. Randamonyse liko gyventi mama, sesuo Onutė, tėvo mama Pranė ir mamos tėvas Juozas. Tėvui reikalai komplikavosi. Jį pasikvietė Druskininkų švietimo skyriaus vedėjas Bernatonis ir pareiškė, kad negali jam patikėti mokytojo pareigų Žiogelių kaime, nes jis gyvena miške, bičiuliuojasi su banditais (taip valdžia vadino Lietuvos partizanus) ir todėl daugiau į mokytojo pareigas nebus skiriamas. Po ilgokos tylos pauzės Bernatonis toliau dėstė, kad nuo 1947 m. rugsėjo 1 d. Liškiavos pradinė mokykla (kuri buvo įsikūrusi vienuolyno patalpose) reorganizuojama į septynmetę mokyklą, todėl, jeigu jis norėtų, galėtų jį skirti į Liškiavos septynmetės mokyklos direktoriaus pareigas. Neturėdamas kito pasirinkimo, tėvas sutiko. Jam gyventi davė tuščią medinę lūšną. Nusivežė jis ten patalynę ir kitus būtinus reikmenis. Iš

Randamonių susisiekti su Liškiava buvo keblu, tiltas buvo tik Merkinėje, o Druskininkuose buvo tik keltas. Bet ties mūsų namais Randamonyse, kitoje Nemuno pusėje, Žeimių kaime, gyveno žmogus vardu Matas, kuris buvo žvejys ir turėjo valtį. Taigi, tėvas pradėjęs dirbti Liškiavoje, kelis kartus per savaitę pareidavo nakvoti į Randamonis. Kelionė į vieną pusę užtrukdavo 2,5 – 3 val., o Matas jį visada perkeldavo per Nemuną. Kuomet tėvas pasilikdavo nakvoti Liškiavoje, jis vakare atkabindavo kambario viduje lango kabliukus, išeidavo į verandą ir iš lauko pusės užrakindavo duris pakabinama spyna, o pats įlipdavo pro langą į namo vidų ir užsidarydavo langą. Vieną 1947 m. naktį, jis išgirdo beldimą į duris ir langus. Kažkas vaikščiojo aplink namą ir stengėsi pasižiūrėti, kas yra namo viduje. Vėliau visi apsistojo verandoje, gerą valandėlę garsiai šnekučiavosi. Ry tą verandoje tėvas rado daug šiukšlių, maisto likučių, žodžiu, būta nemažos naktinės puotos. Liko verandos viduje palikta puotavusių žmonių vizitinė kortelė – didelė prikakota krūva, kurios turinio uždrėbta ir ant spynos. Ry tą tėvas nuėjęs į mokyklą (kuri buvo vienuolyno patalpose) sužinojo, kad tą naktį buvo nušauti 5 ar kiek daugiau Liškiavos vyrų. Tėvas pasakojo, kad tada suprato, jog ta pati sribų žudikų gauja buvo apsilankiusi ir pas jį. Tai buvo sovietų saugumiečių organizuojamos naktinės žudynės, turint tikslą suversti kaltę už jas Lietuvos partizanams. Tai buvo saugumo metodai kovojant su partizanais. Tėvas buvo įsitikinęs, kad Druskininkų švietimo skyriaus vedėjas Bernatonis pasirinko jį kaip auką norint parodyti, kad Lietuvos partizanai šaudo Tarybų valdžios paskirtus kaimo mokyklų vadovus.

Na, o mane prieš 1947 m. rugsėjo 1-ąją Druskininkuose įsodino į traukinį ir išsiuntė į Vilnių. Ten mane pasitiko Janė ir Tadas. Jie gyveno Basanavičiaus g. Nr. 10, visai šalia operos teatro. Tado vaikystė prabėgo žaidžiant su žydukais, todėl jis puikiai kalbėjo žydiškai. Jis užaugo septynių vaikų šeimoje, kur tėvai anksti mirė, nes Lietuvą tada kankino džiovos epidemija. Mokslų jis jokių nebaigė, bet buvo verslus. Viskas prasidėjo nuo

mėsos parduotuvės. Kaip jis pats juokavo, kad nieko nėra paprasčiau, kaip atidaryti mėsos parduotuvę: reikia tik prekystalio, kulbės mėsai kapoti ir kirvio. Žinoma, Merkinėje jam verslauti buvo labai palankios sąlygos: žydai jo verslų nežlugdė, o ir už labai mažą kainą parduodavo jam visą žydų valdomos skerdyklos nekošerinę mėsą, prie kurios pridėjęs kiaulienos (kurios žydai nevalgė) gamindavo delikatesinius mėsos gaminius gojų stalui. Taigi, prisiminęs Tado draugystę su Merkinės žydais, sugrįžtu prie pasakojimo apie Janės ir Tado atsiradimo Vilniuje istorijos. Vilniaus prekybos bazė turėjo kelis direktoriaus pavaduotojus žydus, bet nebuvo paties direktoriaus. Pavaduotojai nusprendė, kad direktorius turėtų būti lietuvis, todėl šios pareigos buvo pasiūlytos Tadiui. Jis bandė aiškinti, kad neturi išsilavinimo ir patirties, bet po įkalbinėjimo, kad pavaduotojai patikimi ir turi patirtį – sutiko. Po karo Vilnius buvo smarkiai sugriautas, o daugelyje tuščių butų buvo išluptos grindys, langai, žodžiu viskas, kuo buvo galima pasikūrenti krosnį. Vieną tokių, tai yra negyvenamą, nusiaubtą 4 – rių kambarių butą pasirinko Kvaraciejai, tačiau susiremontavo tik du kambarius ir koridorių. Kitus du kambarius, jau man ten gyvenant, susiremontavo žydas Šmerka Maisel, bet jis kalbėjo tik rusiškai ir su Tadu nebendravo. Janė pradėjo dirbti vos už kelių namų, kitoje gatvės pusėje, saldainių fabrike. Vyniojo saldinius į popieriukus. Grįžusi iš darbo Janė (į kurią kreipdavausi, tetulyte Jane,) ruošdavo vakarienę ir kitos dienos pusryčius bei pietus. Valgį gamindavo koridoriuje ant kerogazo arba besikūrenančioj krosnyje. Šaldytuvų nebuvo. Patogumai minimalūs, šaltas vanduo ir kanalizacija. Vanduo bėgo vos ne pieno spalvos su burbulais ir labai stipriai dvokiantis chlorke. Vilniaus I-oji berniukų gimnazija buvo šalia šv. Kazimiero bažnyčios. Buvo 3 pirmosios klasės a, b, c. Aš buvau „a“ klasėje. Atsimenu dar kai kurių klasiokų pavardes: Antanas Pangonis, Sužiedelis, Kudirka... „C“ klasėje buvo vaikai iš vaikų namų, su jais pertraukų metu kildavo muštynės. Nuo pirmos gimnazijos klasės buvo leidžiama nekirpti galvos plikai, o

nešioti šukuoseną. Pradėjau auginti plaukus ir šukuoti juos į viršų. Visuomet būdavau labai pasišiaušęs, todėl auklėtoja dažnai įrašydavo pastabą, kad turiu tvarkyti savo šukuoseną. Namuose maitindavomės sočiai: dažniausiai „tetulytė Janė“ kepdavo kotletus ir bulvinius blynus. Bulvinius blynus man kepdavo ant žuvies taukų, kuriuos pirkdavo vaistinėje. Pradžioj nelabai patikdavo, bet vėliau įpratau. Apie mokyklą ką nors ypatingo papasakoti negalėčiau, gal būt tik tai, kad pasibaigus pamokoms, išeinančius iš mokyklos mokinius laukdavo kitataučiai vaikai, laukdavo norėdami susimušti. Atsimenu vieną atvejį kai išėjus iš mokyklos Rotušės aikštėje atsiskyriau nuo kitų vaikų, mane užpuolė trys vaikai ir vienas man tvojo metaliniu vamzdžiu per galvą. Aš pačiupęs tą patį vamzdį ištraukiau jam iš rankų. Tuomet jie manydami, kad aš tuo pačiu vamzdžiu galiu smogti jiems, nuo manęs atsitraukė. Kadangi jie mane buvo prirėmę prie tvoros, kur buvo aptverti namo griuvėsiai, aš tą vamzdį permečiau per tvorą ir pradėjau bėgti. Mane jie vijosi. Aikštelės viduryje ėjo du rusų kareiviai. Aš pribėgęs prie jų prisiglaudžiau, bet jie pradėjo aiškinti, kad nori mušti lietuvį. Kareiviai mane nuo savęs atstūmė ir jie vėl pradėjo mane mušti. Vėl ištrūkęs pradėjau bėgti ir įbėgau į „Maskvos“ kino teatrą. Tai buvo prieš pat kino seansą ir aš prabėgau pro bilietų kontrolierių, o jis (užpuolikų) nepraleido. Nusipirkau bilietą ir pasižiūrėjau kažkokį filmą. Po seanso, bijojau, kad manęs gali laukti užpuolikai, pasilikau salėj dar vienam seansui. Apie mokslą gal nieko ypatingo nepapasakosiu, bet apie tuometinį Vilnių kai ką papasakosiu. Kiekvienam moksleiviui reikėjo atidirbti 100 valandų prie miesto atstatymo darbų. Mus vedavo valyti griuvėsių Vokiečių gatvėje, visai netoli mokyklos. Vokiečių gatvės viena pusė buvo pilnai sugriauta, styrojo namų griuvėsiai, o antra gatvės pusė liko nesusprogdinta, griuvėsiai buvo ten, kur dabar bulvaras. Šiek tiek apie visuomeninį transportą. 1947 m. rudenį buvo gauti pirmi tikri gamykliniai autobusai su automatiškai atsiderančiomis durimis. Juos gamino gamykla ZIS (Zavod imeni Stalina arba lietuviškai Stalino vardo

gamykla). Nustatytose vietose kaip dabar taksi stotelėse stovėdavo vienkinkės senovinės kariatės – bričkos, su pakeliamais stogeliais nuo lietaus. Tikriausiai tai laikmečio palikimas. Prekyba buvo skurdi: trūko tiek pramoninių, tiek ir maisto prekių ir norint kažką nusipirkti reikėjo stoti į eilę bent prieš 2-3 valandas iki parduotuvės atidarymo. Daugelyje judrių miesto sankryžų taip pat vyko prekyba: bobutės pardavinėjo obuolius vienetais, o vaikėzai (gal mažiau žeidžiantis žodis paaugliai) pardavinėdavo papirosus. Jie šaukdavo rusiškai „papirosai „Kazbek“, trys vienetai už rublį“. Labai dažnas praeivis sustodavo ir už 1 rublį nusipirkdavo 3 papirosus. Aš į Vilnių atvažiauvau su mamos siūtais rūbeliais. Atsimenu atvejį: kartą, parėjus iš mokyklos Janė pakvietė mane važiuoti į „Tado“ prekybos bazę. Tetulytė Janė pasiliko toliau nuo bazės, o man liepė nunešti lauknešėlį su pietumis Tadiui. Praleidimo punkte pasakyti, kad neši direktoriui pietus. Apsaugininkas nulydėjo mane į direktoriaus kabinetą. Direktoriaus (Tado) kabinete buvusi moteris pro sandėlį nusivedė mane į kitą kabinetą. Ten mane su „centimetru“ apmatavo ir išėjo. Netrukus sugrįžo nešina parėdais. Liepė man nusiaut, nusivilkt visus apatinius ir viršutinius drabužius ir apsivilkt jos atneštais naujais. Gaila buvo žiūrėti kaip visus mano vilkėtus drabužėlius įkišo į krosnį, apšlakstė kažkokiu skysčiu ir uždegė. Po to nuvedė mane pas direktorių, kur pasiėmęs nuo pietų tuščią tarą sugrįžau namo drauge su tetulyte.

Dar vienas įsimintinas nuotykis buvo kai po pamokų, parėjus namo, bute radau motociklą su priekaba (nors butas 2-ame aukšte) ir ritinius su paltinėmis ir kostiuminėmis medžiagomis. Kitą rytą radijas pranešė, kad nuo tos pačios dienos keičiasi pinigai: už 10 senos laidos rublių bankai duos 1 naują rublį. Gal kokią savaitę pasikuisčiau ant kambary stovinčio motociklo ir jis kartu su kitais atvežtais daiktais dingo iš namų. Tikriausiai tai buvo būdas kaip išsikeisti pinigus vietoj 10:1 į santykį 1:1. Paskelbus pinigų reformą Kvaraciejams pasidarė problemiška kaip išsikeisti turimus pinigus. Ir šiandien akyse regiu vaizdą kai Tadas ištraukė du

lagaminus, kurie stovėjo spintos apačioje ir juos atidarė. Jie buvo pilni pinigų pačiomis stambiausiomis kupiūromis. Reikėjo juos paskirstyti mažomis sumomis ir susirasti žmones, kurie gali nunešti juos į keityklas. Man buvo pavesta stalčiuose besimėtančias smulkias kupiūras susirinkti ir išsikeisti. Tadą retkarčiais aplankydavo aukšto rango uniformuotas karininkas, su kuriuo jis ilgai kalbėdavosi prie degtinės butelio ir Janės ruošiamų užkandžių. Kalbėdavosi rusiškai ir žydiškai. Man abi kalbos buvo nesuprantamos, aš kalbėjau tik lietuviškai ir lenkiškai. Susitikimo tikslas buvo kaip išvengti tremties į Sibirą artimiausiu ešelonu. Sprendimai būdavo įvairūs. Kartais, nors ir būdavo įrašyti į tremiamų žmonių sąrašus, bet niekas ir neužeidavo, o sąrašuose būdavo pažymėta, kad nerasta namuose. Kartais žinodavo kokiomis dienomis reikės dingti iš namų. Toks gyvenimas buvo labai neramus. Žmones veždavo labai anksti ryte, kai miestas dar miegodavo. Esu stebėjęs pro langą, kai privažiuoja prie namo sunkvežimiai ir neužilgo atvedami maišais nešini žmonės. Vieną dieną kai visi sėdėjome prie stalo ir valgėme, Janė ir Tadas prabilo, kad žinodami jog jie pastoviai įrašomi į tremiamų asmenų sąrašą, negali gyventi pastovioje baimėje ir apsisprendė nesislapstyti, o važiuoti į Sibirą. Kada tai įvyks jie man pasakys iš anksto ir aš saugiai būsiu pristatytas tėvams. Prasidėjo ruošimasis kelionei į Sibirą. Janė atrinko žieminius rūbus kuriuos ims į kelionę, praardė pamušalus, apykakles, o aš iš stambių kupiūrų (kurios buvo visiškai naujos) susukdavau į vamzdelius kuriuos Janė įsiūdavo į vatina po pamušalu. Tokį rūbelį sutvarkius, kišdavo į maišą ir imdavo tvarkyti sekantį. Taip buvo sutvarkyti visi turėti pinigai. Tikriausiai jie nusprendė kad jeigu jau važiuoti į Sibirą, tai geriausia tada, kai sušils po žiemos orai ir man baigsis pamokos, nes aš spėjau gauti 1-os gimnazijos klasės baigimo pažymėjimą ir išvykau į Randamonis. Toliau netėsiu kaip klostėsi mano reikalai, bet papasakosiu, kaip klostėsi reikalai Janei ir Tadei Kvaraciejams. Atėjus 1948 m. dienai x juos ištrėmė į Sibirą. Nuvežė į Irkutsko sritį apie 30 km. už Augarsko į „Učastok

Podsočnik“ miško darbams. Patys ištremtieji iš ten pat augančios medienos turėjo sau pasistatyti namus. Kuomet ten lankiausi maždaug po 20 metų, ten buvo Lietuvos mastais vertinant labai didelis kaimas su tvoromis aptvertomis sodybomis ir daržais. Bendromis tremtinių (iš visos Sovietų Sąjungos) pastangomis buvo pastatyta parduotuvė ir Tadas tapo parduotuvės vedėju, o Janė pardavėja. Tado pastangomis Podsočkoj pastatė ir kepyklą, kurią aptarnauti Tadas pasirinko vieną lietuvių šeimą. Kepyklos veikla ir aprūpinimu per parduotuvę rūpinosi Tadas. Kepyklos produkcija buvo realizuojama per parduotuvę. Jos kepiniai buvo tokie, kad rusai gyvenime tokių skanėstų buvo nevalgę. Kiekvieną dieną atvykdavo mašinos apsipirkti net iš Irkutsko, iki kurio buvo virš 120 kilometrų. Tadas susipažino su daugeliu apsipirkti atvykstančių ir Irkutske žinomų žmonių. Taip jis susipažino su ten žymiu cirko artistu (kultūristu) Vigo. Šis turėjo Irkutske didelį butą, gyveno vienas ir didžiąją laiko dalį praleisdavo gastrolėse, todėl pasiūlė Tadiui apsigyventi keliuose kambariuose pas jį, o į Podsočką kasdien važinėti. Tadiui pasiūlymas patiko ir jie persikraustė gyventi į Irkutską. Jis turėjo galingą motociklą su priekaba ir kasdien su Jane vykdavo į darbą Podsočkoj. Kadangi tremtiniai neturėjo asmens dokumentų (pasai buvo atimti), tai gyventi mieste neturėjo teisės. Prisistatę pareigūnai liepė nedelsiant išsikraustyti. Šią istoriją Tadas pasakojo savo bičiuliui iš Irkutsko atvažiuojančiam apsipirkti žmogui ir jis pažadėjo jam tą problemą sutvarkyt.. Neužilgo vyko rinkimai į taip vadinamus darbo žmonių deputatų vietinių tarybų rinkimus. Atvažiavęs iš Irkutsko atstovas Podsočkas gyventojų susirinkime pasiūlė Tadą rinkti kandidatu į deputatus. Visi susirinkusieji buvo „už“. Savaimė aišku, kad ir rinkimai baigėsi „už“. Tapdamas deputatu Tadas įgavo teisę turėti pasą. Tąsyk sekantis sprendimas buvo negrįžt pas Vigo, bet stoti į eilę pirkti kooperatinį butą Irkutske. Butą mieste jie, žinoma, nusipirko ir būdami jau pensininkai persikraustė gyventi į miestą, o sodyba Podsočkoje buvo kaip poilsio vieta. Kažkur apie 1968 ar 1969

metus Tadas pakvietė mane, mano mamą, Onutę ir Alvydą liepos mėnesį, kuomet Sibire vasarą atvykti pas juos į svečius. Nupirko mums visiems keturiems lėktuvo bilietus ir parašė, kad kai atvyksim į Irkutsko aerouostą prisistatytume į „informaciją“ (kur dirbo Tado žmonės) ir mums bus paaiškinta, kaip nuvykti į Podsočką. Atsarginis variantas sėsti į miesto taksi ir pasakyti, kad nuvežtu pas Fiodor Ivanovičių. Tado tėvavardis buvo Janas, tai kažkodėl visi jį vadino Fiodor Ivanovič. Šalia aerouosto stovėjo išsirikiavę taksi automobiliai, todėl nusprendžiau išbandyti antrą variantą. Priėjom prie taksi vairuotojo ir pasakiau, kad norim nuvykti pas Fiodor Ivanovičių. Buvome maloniai nustebinti kai atsakymas buvo sėskit nuvešiu. Mus atvežė tiesiai prie namo Podsočkoje kuriame gyveno Tadas ir Janė. Kelionė mums neprailgo nors atstumas buvo per 120 km. ir apie 10 km miško keliukais. Taksi išvažiavo atgal į Irkutską, o Janė ilgai negalėjo atsidžiaugti svečiais, staiga apsidairė ir klausia, o kur Tadas? Pasirodo, jis išvažiavo mūsų pasitikti ir turėjo laukti prie oro uosto informacijos. Iki Podsočkos telefono linijos nebuvo nutiestos, o mobiliųjų telefonų dar nebuvo, todėl ir susisiekti su Tadu nebuvo jokių galimybių. Po trijų parų pro langą pamatėme sugrižtantį Tadą. Janė liepė mums pasislėpti už širmos. Įėjęs į namus Tadas pasakė, kad nesuprantas, kodėl mes neatskridom. Kuomet pasirodėme, jo veide pamatėm džiaugsmą ir šypseną be jokio pykčio ir priekaištų, kad mes nepasirodėm prie oro uosto „informacijos“ langelio. Dar vienas Tado ramaus charakterio bruožas nustebino, kai vieną vakarą su juo nuėjom į parduotuvę kažko atsinešti vakarienei. Užrakinant parduotuvę sulūžo spyna, o kitos jis neturėjo. Kiek pamąstęs, užkabino neveikiančią spyną prie parduotuvės ir pasakė: „einam namo“. Man pasidarė baisu, tad paklausiau: „negi galima palikti nakčiai neužrakintą parduotuvę?“. Jis atsakė nedvejodamas: „iš manęs vietiniai nevogs, o iš miesto tikrai nieks neatvažiuos, ryt surasim spyną“.

Tado brolis Stasys Kvaraciejus po 5-ių metų kalinimo lageryje, buvo ištremtas į Usol Sibirskaja vietovę, esančią už 300

km. nuo Podsočkos. Stasys su žmona Galina taip pat atvažiuo pasimatyti su mumis. Galina buvo ukrainietė iš Donecko, todėl visi susėdę už stalo turėjome kalbėtis rusiškai.

Tado ir Janės sodyba buvo didelė. Be gyvenamo medinio namelio buvo tvartas, kuriame laikė karvę, duodančią kasdien po 20 litrų pieno, didelė lauko virtuvė su malkų atsargomis, garažas, rūsys ir ledinė. Darže augino bulves, runkelius (pašarui karvei ir kitas daržoves). Vieną rytą Tadas motociklu išvažiuo prie Baikalo ežero iš kur atsivežė apie 20-25 kg nepakartojamo skonio šviežių žuvų, kurios veisiasi tik Baikale ir gaudomos 300 metrų gylyje. Sukrovęs motociklu į priekabą pirmyn ir atgal važiuo apie 500 km. Tadas dar sugebėjo pasūdyti tas žuvis ir nunešė į ledinę. Po dienos mes jau valgėm. Skonis neapsakomas. Rusiškai žuvis – „Omul“.

Podsočkoje pastovių gyventojų (tremtinių) mažėjo. Išvykdami tremtiniai pardavė savo miško sodybas miestiečiams iš Irkutsko ir Angarsko kaip poilsia vietas, kurias vadino „dačia“. Kvaraciejai „išėjo“ į pensiją ir persikėlė pastoviai gyventi į Irkutską į nusipirktą kooperatinį butą. Karvutę pardavė, o sodyba miške vasara pasinaudodavo. 1984 m. rugpjūčio mėn. atsiradus sovietų kariškio norui keisti butą Vilniuje į butą Irkutske, jie sugrįžo į Lietuvą. Po 36 metų tremties sugrįžę į tėvynę jie sužinojo, kad buvo ištremti be teisės sugrįžti į Tarybų Lietuvą. Na, bet tuos reikalus pavyko sutvarkyti ir jie apsigyveno Vilniuje. 1991 m. mirė Janė (80 m), o 1992 m. Tadas (81 m). Abu palaidoti Merkinės kapuose kartu su tėvais, broliais ir seserimis (Kvaraciejū).

Grižęs į Randamonis visą vasarą grybavau, paganydavau karvę, žvejodavau ir kartais pamedžiodavau. Visą vasarą vaikščiojau basas. Tais metais vyko švietimo reforma ir vietoje gimnazijos 2-tos klasės turėjau lankyti Druskininkų vidurinės mokyklos NI 6-tą klasę. Pradžioje kol dienos nebuvo labai sutrumpėję apie mėnesį vaikščiojau iš Randamonių į Druskininkus

pėsčias. 15 kilometrų pirmyn ir tiek pat atgal, viso apie 30 km. Vėliau išnuomojo man gyvenamą plotą mieste. Mažam kambarėlyje gyvenom trise. Į Randamonis sugrįždavau tik savaitgaliais pasipildyti duonos ir lašinių. Nelengvi metai šiaip taip pasibaigė. Tėvai ieškojo būdų kaip apsigyventi arčiau miesto, kad į mokyklą galėčiau vaikščioti iš namų. Pagaliau tėvui pavyko gauti mokytojo pareigas Neravų kaimo pradinėj mokykloj. Pradinė mokykla buvo įsikūrusi neraviškio Lenčiausko name, o jis pats gyveno šalia, naujai pastatytame name. Viename dideliame kambaryje mokėsi visos 4 pradinės mokyklos klasės, o greta klasės, mažame (siaurame, bet ilgame kambaryje apsigyvenom aš ir tėvas. Seneliai, mama ir sesuo liko Randamonyse. Nuo mūsų kambarėlyje kūrenamos krosnies ir plytos buvo apšildoma ir klasė. Valgyti ruošdavau aš. Dažniausias ir skaniausias patiekalas buvo: kai iš poros kurapkų išvirdavau leistų kleckų sriubą (taip tą sriubą vadindavom). Dažnai krosnyje kepdavau kugelį.

Vieciūnų kaime gyveno Tado Kvaraciejaus sesers šeimyna. Jos vyras Petras Ardavičius ten mokytojavo, o jų sūnus Zanas Ardavičius buvo mano draugas ir mes mokėmės vienoje klasėje, sėdėjom viename suole. Jis iš Vieciūnų ateidavo iki manės ir kartu eidavome į mokyklą. Dažnai aš po mokyklos eidavau pas jį į Vieciūnus ir ten nakvodavau, o kitą dieną kartu eidavome į mokyklą. Zanas nebuvo mano giminaitis, bet Janė ir Tadas buvo ir mano, ir jo teta ir dėdė. Su Zanu draugavau ir vaikystėje, kuomet vasaras leisdavome Merkinėje. Trumpai papasakosiu kaip susiklostė jo gyvenimas. 1954 m., pabaigus vidurinę mokyklą, jis įstojo į Vilniaus universitetą, o aš į Kauno politechnikos institutą. Mūsų keliai išsiskyrė: jis Vilniuje susirado daug linksmų draugų, nes buvo aukštas, išvaizdus jaunuolis. Jo kompanija mėgdavo išgerti, todėl jis sugalvojo būdą, kaip už kapeikas nusipirkti brangių gėrimų. Tuo metu buvo tokia tvarka, kad norint kažką nusipirkti gastronome, stoji į eilę prie kasos, pasakai iš kokio skyriaus perki ir kokią pinigų sumą moki ir tau „išmuša“ atitinkamą čekį su kuriuo atsiimi pirkinį. Jis pasirinkdavo

alkoholinį gėrimą ir pagal jo kainą „išsimušdavo“ čekį su labai maža kaina, kurią jis sugebėdavo lengvai ištaisyti į reikiamą sumą. Taip jis tapo alkoholio tiekėju savo „kompanijai“ ir pirkdavo tik centriniame gastronome. Po kelių mėnesių parduotuvė išsiaiškino jo gudrybes ir pradėjo sekti. Paskutinio apsipirkimo metu, mėsos skyriaus darbuotojai sukruvintais chalatais ir peiliais rankose, užtvėrė išėjimo duris, o kiti, iškvietę miliciją, pradėjo jį gaudyti. Tuomet buvo suimtas, teisiamas ir išmestas iš universiteto. Prieš pusmetį iki šio nutikimo 1957 metais, Zanas buvo palaidojęs savo motiną ir tėvą (motinai – džiova, tėvui – vėžys). Teismui savo kalboje vaizdžiai nupasakojęs savo sunkią padėtį, sugraudino ne tik teismo salės dalyvius, bet ir teisėją su tarėjais, dėl to gavo 1 metus kalėjimo. Šios įstaigos ligoninės seselėms labai patiko jaunas, gražus ir simpatiškas vaikinukas, todėl jis didžiąją dalį savo kalėjimo laiko praleisdavo ne kameroje, o ligoninės palatoje ir po pusės metų buvo paleistas. Išėjęs iš kalėjimo jis išvažiavo į Irkutską pas Janę ir Tadą. Janė buvo jo krikšto motina. Irkutske Zanas baigė institutą ir tapo geologu. Dirbo Irkutsko geologijos institute. Žiemą kameraliniai darbai institute, o pavasarį šiauriau Baikalo ežero, Mamos upės šlaituose, ekspedicijose ieškojo aukso ir žėručio. Buvo vedęs, turėjo dukrą Oksaną. Dėl girtuoklystės buvo išsiskyręs. Žmona su dukra išvyko gyventi į Maskvą, o jis gyveno vienas ir po išgertuvių norėdamas atsigerti, vietoje limonado išgėrė skiediklio ir mirė. Negaliu nepakomentuoti, kad sovietmečiu visi chemikalai buvo išpilstyti į tokius pačius butelius kaip ir limonadas. Taip buvo nutikę ir Mantui (mano sūnui), kai vietoj limonado jam buvo įpilta terpentino. Negaliu neįterpti šios istorijos. Mantas su Jolita ir jos drauge Odeta buvo Ratnyčioje pas mano mamą. Apytiksliai tai buvo 1983-ieji metai. Mantas įbėgęs iš lauko į kambarį paprašė gerti. Odeta pamačiusi butelį, kokiam buvo parduodamas limonadas, atidarė jį, įpylė į stiklinę ir padavė Mantui. Šis godžiai sriūbtelejo ir pravirko. Telefonas tik apylinkėje. Greitoji važiuoja, o daktarai ieško atsakymo knygoje, kaip išplauti skrandį išgėrus terpentino. Suranda, kad apytiksliai

vienas gurkšnis terpentino – mirtina dozė žmogui, o čia penkerių metų vaikas. Sužino, kad plauti reikia skystu vazelinu. Tai man pasakojo gydytojas Lenkutis ir dar pridūrė, kad visa ligoninė smirdėjo terpentinu kelias paras. Pokalbio su gydytoju nepavyko užbaigti, nes atsidarė gydytojo kabineto durys ir kažkas pasakė: „daktare, jums į sodą atvežė mėšlo“. Gydytojas atsiprašė ir išbėgo. Taigi Manto terpentino istorija baigėsi laimingai, o Zaną Tadas palaidojo Irkutske, tik paminklo nesuspėjo pastatyt. Tik grįžęs į Lietuvą 1984 m. nusiuntė Zano žmonai 3000 rublių paminklo statybai, bet ar paminklas yra pastatytas nežinau. Apie Tadą Kvaraciejų plačiai papasakojau todėl, kad jis prieš karą buvo vienas turtingiausių lietuvių merkiniškių (neskaitant žydų). Jis daug padėdavo savo ir žmonos Janės giminei.

Na o dabar sugrįšiu prie mokyklos reikalų. Kaip minėjau Neravų kaime tėvas mokytojavo tik vienus 1949-1950 mokslo metus, iš kur aš baigiau 7-ą klasę. 1950 m. rugsėjo 1 d. tėvas pradėjo mokytojauti Naujasodės pradžios mokykloje ir dirbo dvejus mokslo metus iki 1952 m. Į Naujasodę atsikėlė gyventi ir sesuo Onutė su mama. Iš čia iki mano mokyklos buvo apie šeši kilometrai. Ratnyčioje be jaskoniškių ir „navasolkiečių“ (taip vadino naujasodiečius) prisijungdavo ratnyčėnai. Eidavau į mokyklą su tamsa, pasišviesdami su „gagančiumi“ (tai didelė, su skylutėmis konservų dėžė, pakabinta ant vielos, kur ant žarijų uždedama malkų ir smarkiai pasukus ji užsiliepsnoja). Taip su gera šviesa priėję prie miesto užgesindavome ir paslėpdavome gagančių. Toliau iki mokyklos eidavome miesto gatvėmis, kur pro namų langus sklido šviesa. Laikrodžių neturėjome, tai laike orientavomės pagal sanatorijų sirenų skaičių: viena arba dvi sirenos reikšdavo tikrą laiką.

Naujasodėje tėvas mokytojavo du metus. Nuo 1952 m. rugsėjo tėvui mokytojo pareigų nepatikėjo, jį dažnai pradėjo kviesti į Druskininkų KGB būstinę tardymui. Jo buvo klausama kur gyvena (nurodant adresą) mamos brolis Jonas Mačiulskas ir sesers vyras Vitalis Matulaitis, kurie buvo pasitraukę į užsienį. Su

dideliu būriu besitraukiančių vyrų buvo ir kitas mamos brolis Stasys Mačiulskas, bet apie jį nebuvo klausinėjama, matyt, rusams apie jį viskas buvo žinoma. O istorija, kurią papasakojo V Matulaitis ir J. Mačiulskas, mamos brolis Stasys su keliais draugais nuėjo į netoliese buvusį kaimą apsirūpinti maisto produktais ir įkliuvo į enkavedistų pasalą. Netrukus laukiančius sugrižtančius draugus užpuolė ginkluoti vyrai. Įvyko susišaudymas. Užpuolikams vadovavęs stribas ar enkavedistas buvo nukautas ir pas jį buvo rastas mamos brolio Stasio pistoletas. Buvo aišku, kad tų vyrų nėra gyvų ir visi patraukė link užsienio. Kur dingo Stasio kūnas ligi šiol nežinoma. Saugume apie Stasį klausimų nebuvo, tikriausiai jiems tai buvo žinoma.

Netekus tėvui darbo, reikėjo galvoti ką daryti toliau: grįžti į Randamonis ar ieškotis kito būsto. 1952 m. rudenį persikėlėme į Ratnyčios kaimą. Iš čia man mokykla buvo žymiai arčiau negu iš Naujasodės. Man mokslų buvo likę 2 metai: 10-ta ir 11 klasė, bet mokykla buvo reikalinga ir mano sesei Onutei. Pradžioje apsigyvenome bažnyčios name, kuriame gyveno vienišas vargonininkas Juozapavičius. Sovietų valdžia įsitikinusi, kad smėlynuose steigti kolūkius beprasmiška, pasiūlė dzūkams keltis į pamari, į Šilutę, į tuščius vokiečių namus ir užsiimti žvejyba. Ratnyčėnas Antanas Viščinis (Antonikas) susigundė išvykti ir, kad jo namai neliktų tušti, pasiūlė mums keltis į jo namus. Taip mes įsigijom erdvesnius namus. Mama, ligi šiol nedirbusi jokiam valdiškame darbe, įsidarbino Ratnyčios parduotuvėje. Tėvas darbo, atitinkančio savo kvalifikaciją negavo, todėl padėdavo jai dirbti parduotuvėje. Saugumas ir toliau nepaliko tėvo ramybės. Kviesdavosi vakarais, išlaikydavo kelias valandas ir klausdavo vieno ir to paties: kur slapstosi ir kokioj valstybėj ir kokių adresu gyvena jo žmonos svainis (švogeris) ir brolis. Keista, kad to neklausė pačios mamos. KGB tikslas buvo nustatyti Vitalijaus Matulaičio gyvenamąją vietą, nes jis buvo kaltinamas dėl Merkinės progimnazijos direktoriaus, tarybinio aktyvisto, žūties. Toliau nukrypsiu nuo savo pasakojimo ir plačiau papasakosiu,

remdamasis jo pasakojimais man, apie jo – suvalkiečio gyvenimą ir darbus Dzūkijoje, lietuvinant sulenkėjusį kraštą. Vitalijus (trumpinome Vitalius) Matulaitis gimė 1914 m. netoli Marijampolės, Baraginės kaime, knygnešio Juozo Matulaičio gausioje 9 vaikų šeimoje. Tėvas buvo turtingas ūkininkas, todėl visi vaikai sugebėjo baigti kažkokius mokslus. Vienas brolis Antanas buvo nepriklausomos Lietuvos lakūnas. Pats Vitalijus baigė karo mokyklą ir jam buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis. Po karo mokyklos baigimo jis dar baigė Marijampolės mokytojų seminariją, kur įgijo mokytojo kvalifikaciją. Nežinau ar juokais ar rimtai, kuomet senatvėje buvo paklaustas kodėl nepanoro tarnauti kariuomenėje, atsakė, kad nenorėjo prasigerti. 1936 m. V. Matulaitis atvyko į Merkinę dirbti pradinės mokyklos mokytoju. Patriotiškai nusiteikusiam jaunos nepriklausomos Lietuvos mokytojui buvo keista, kai Merkinės miestelio buityje buvo naudojama lenkų kalba, ja kalbėjo ir gausi žydų diaspora. Jaunas mokytojas užsibrėžė tikslą įteisinti Lietuvoje lietuvių kalbą. Nuo pat atvykimo į Merkinę 1936 m. V. Matulaitis įsijungė į Šaulių sąjungos veiklą. Merkinės šaulių būrio vadas, įvertinęs, kad jo būrys pasipildė atsargos jaunesnio leitenanto laipsnį turinčiu nariu, paskyrė jį karinio parengimo instruktoriumi ir savo pavaduotoju. Vykdamas rinktinės vado įsakymą, visas būrio turtas buvo perduotas mokytojui Vitaliui (Vitalijus, bet trumpinom) Matulaičiui. Po pusmečio jis pradėjo eiti būrio vado pareigas. 1937 m. per Velykas įvyko V. Matulaičio ir mano mamos sesers Stefanijos vestuvės, kuri irgi buvo tapusi šaule. Po metų, 1938 m. jiedu susilaukė dukros Marijos. Su mokytoju Matulaičiu visi merkiniškiai stengdavosi kalbėti tik lietuviškai. Jis mokytojavo ant kalno už piliakalnio mūrinėje mokykloje (ten kur dabar Vytaro restoranas). Aš toje mokykloje lankiau 1 kl. 1944 m. pavasarį. V. Matulaitis tuo metu jau mokytojavo šalia Alytaus Kaniukuose, o mano mokytojas buvo Kazys Valiukas. Jis buvo labai griežtas mokytojas. Jeigu nugirsdavo vaikus tarpusavy kalbant lenkiškai, per pertrauką paklupdydavo koridoriuje su pakeltomis į viršų

rankom. Nežinau už ką, bet kartą klūpantį mačiau ir Petrą Čyrą, jis jau buvo trečiokas. Galiu teigti, kad lietuvių kalba grįžo į Merkinę tik šaulių sąjungos ir mokytojų pastangų dėka. Jau vien tai, kad 1939 m. mokytojo V. Matulaičio vadovaujamo Merkinės šaulių būrio 21 šaulys panorą sulietuvinti savo pavardes. Bet 1940 m. birželio 15 d. SSRS kariuomenė peržengė Lietuvos sieną. Prasidėjo okupacija. 1940 m. valstybinės Merkinės progimnazijos direktorių bolševikai paskiria Aleksandrą Osmolskį. Kadangi nutikimus su šiuo asmeniu, apie kuriuos pasakojo pats V. Matulaitis dar pratęsiu, susipažindinsiu su Kaišiadorių archyvo medžiaga, kurią 2018 m. vasario 12 d. minint pirmojo Kaišiadorių mokyklos direktoriaus 125 metines, paskelbė informacijos centro-bibliotekos vedėja R. Tadarauskienė. Be kitą ko, ten rašoma, kad nuo pat pirmųjų darbo dienų dzūkų krašte A. Osmolskis ryžtingai pasuko su tarybų valdžios aktyvistais. Taip pat pažymima, kad merkiniečiai šventai saugo nuo hitlerinių okupantų ir jų talkininkų rankų kritusio tarybinio aktyvisto Aleksandro Osmolskio atminimą toje vietoje, kur buvo nužudytas mokyklos direktorius, vietos komjaunuoliai 1968 metais pastatė paminklą. A. Osmolskio vardu pavadinta viena Merkinės gatvė. Na, o dabar apie tai, ką pasakojo pats V. Matulaitis, 1997 m. grįžęs iš Kanados pastoviai gyventi Lietuvoje. 1940 m. vasarą prasidėjo masiniai areštai, kuriuos vykdė okupacinė sovietų valdžia. Jiems talkino vietiniai aktyvistai pasidavę sovietams. Tuos, su kuriais jie kovojo, vadino buržuaziniais nacionalistais. Taigi, vieną vakarą pas V. Matulaitį užėjo merkinieškas Macedulskas, kuris buvo išrinktas į kažkokią valdžią, ir įspėjo, kad mokyklos direktoriaus teikimu jis rytoj bus suimtas. Tą patį vakarą, palikęs šeimą jis dingo. Apie metus laiko slapstėsi savo gimtinės apylinkėse. Tik kitam, vokiškajam okupantui „išlaisvinus“ Lietuvą nuo sovietinių okupantų, V. Matulaitis sugrįžo į Merkinę, kur buvo likusi šeima. Kartą, einant jam Merkinės miestelio gatve, pamatė jį A. Osmolskis ir priėjęs su šypsena ištiesė jam ranką. Būdamas karšto būdo ir prisiminęs niekšišką poelgį, kuris V. Matulaičiui galėjo baigtis tragiškai, kirto

jam į žandą. Iš kažkur atsirado 2 vokiečių uniformuoti pareigūnai ir pradėjo aiškintis kodėl jie mušasi. A. Osmolskis pasakė, kad jam buvo trenkta į veidą. Tada vokiečiai paklausė už ką jam kirto į veidą. V. Matulaitis atsakė, kad už tai, kad jis yra komunistas. Daugiau klausimų nebuvo ir A. Osmolskį, buvusį mokyklos direktorių, jie nusivedė. Apie jo sušaudymo aplinkybes V. Matulaičiui nebuvo žinoma. Taigi, smulkiai papasakojęs apie Vitalijų Matulaitį, dėl kurio gyvenamosios vietos nustatymo sovietinis KGB tąsė mano tėvą, toliau pratęsiu pasakojimą apie mūsų šeimos gyvenimą Ratnyčios kaime (Ratnyčia tuomet nepriklausė Druskininkų miestui). Bažnytkaimyje nebuvo elektros, vandentiekio, kanalizacijos. Tik viena gatvė, einanti pro bažnyčią, buvo grįsta akmenimis (bruku vadinome). 1952 m. iš Ratnyčios pradėjau lankyt 10-ą klasę. Atstumas, lyginant su Naujasode sutrumpėjo, bet draugai su kuriais eidavau iš Naujasodės liko tie patys. Atsimenu vieną nutikimą. 1953 m. vasario 16 d. per 10 mokinių pasišviesdami gagančiumi ėjome į mokyklą. Kažkur (kur dabar benzino kolonelė, o tada ten buvo tik miškas) mus sustabdė ir užkalbino trys uniformuoti automatais (rusiškais su apvaliomis dėtuvėm) ginkluoti Lietuvos partizanai. Jie klausė ar žinom kokia šiandien yra diena. Mes visi tylėjome. Tada jie paaiškino, kad tai nepriklausomybės diena ir visiems įsegė trispalves vėliavėles. Tai buvo savadarbiai ženkliukai, tai trys degtukai apvynioti skirtingos spalvos vilnionių siūlu – geltonu, žaliu ir raudonu, visi sujungti į vėliavėlę ir pritvirtinta prie žiogelio. Dar pasakė, kad kai nueisite į mokyklą per pamokas sėdėkite su tais ženkleliais, kai grįšit mes patikrinsim ar juos turit. Mokykloje visi pasklidom po savas klases. Aš savo klasėje su ženkliuku buvau vienas. Mokytoja nužvelgė mane ir išėjo iš klasės. Greitai mokytoja sugrįžo į klasę su mokytoju partorgu, kuris mane nusivedė į mokytojų kambarį. Ten jau sėdėjo daugiau mano draugų. Netrukus atvyko KGB atstovai, kurie visus apklausė ir liepė nusisegti vėliavėles ir padėti ant stalo. Keli jaunesnių klasių mokiniai nenorėjo atiduoti vėliavėlių ir pradėjo verkti, sakė,

nes grįžtant turėsiu parodyt. Kagebistai pasiėmė vėliavėles ir pažadėjo po pamokų visus palydėti iki namų, bet pažado neįvykdė. Ši istorija tuo ir baigėsi. 1954 m. baigiau 11-ą klasę, tai yra, visą vidurinės mokyklos kursą.

Iškilo problema kur mokytis toliau. Pirmas pasirinkimas buvo Kaunas, nes Mikas Mankevičius buvo gavęs du gretimus apie 15 kvadratinį metrų kambarius su tualetais ir virtuve koridoriaus gale, kurie priklausė kažkokios gamyklos bendrabučiams. Viename kambaryje gyveno Eliutės šeimyna, o kitame Stefutė su Maryte ir jos žadėjo priimti mane. Aš sugalvojau, kad geriausiai man tiktų Politechnikos instituto hidrotechnikos fakultetas ir konkrečiai hidrotechninė statyba, nes ji bus būtinai prie vandens, tai galėsiu kasdien meškerioti (tai buvo mano hobis). Dar į tą pačią specialybę stoti suorganizavau dar tris savo klasiokus: Algimantą Milkintą, jo pusbrolių Liutaurą Aleksaitį ir iš Marcinkonių kilusį Juožą Grigą. Visi, išskyrus Aleksaitį išlaikė egzaminus praeinamam balui, o Aleksaitis gavo matematikos dvejetą. Priėmimo komisija paskelbė, kad priimami mokytis tik aš ir Milkintas. Aleksaitis gavo dvejetą tai viskas aišku, bet kodėl nepriėmė Grigo. Pasirodo, Grigo tėvas Marcinkonyse buvo mokytojas ir buvo partinis. Pasinaudodamas tuo, bandė išgelbėti norimą nuteist žmogų. Už tai buvo išmestas iš komunistų partijos ir, kad būtų dar skaudžiau, apie tai pranešė politechnikos institute, kad tokio žmogaus sūnus nevertas mokytis aukštojoje mokykloje. Aleksaičiui ir Grigui gražino jų dokumentus kartu su stojamųjų egzaminų laikymo rezultatais. Aleksaitis vietoj dvejetuko meniškai įrašė trejetą, o Grigui nieko nereikėjo daryt, tik nutylėt apie tėvo problemą. Abu nunešė dokumentus į Vilniaus statybos technikumą ir be papildomų egzaminų juos priėmė į technikumą ir sėkmingai abu baigė. Milkintas antrame kurse neišlaikė aukštosios matematikos egzamino ir nepavyko jo perlaikyti. Tai smarkiai paveikė jo sveikatą (susirgo psichine liga). Po kelių metų gydymo psichiatrijos ligoninėje jis mirė. Iš mano klasės ketvertuko aš vienintelis baigiau 1959 politechnikos institutą tik jau ne

hidrotechninę statybą, o pramoninę – civilinę statybą. (statybos fakultete nuo trečio kurso). 1959 m. statybininkų laida buvo apie 180 inžinierių statybininkų, iš jų apie 50 žemės ūkio statybos specialistų. Kiekvienas gavęs diplomą turėjo vykti dirbti į paskirstymo komisijos paskirtą vietą. Paskutiniame kurse studentai buvo agituojami stoti į komunistų partiją, tuo jiems buvo žadamos geresnės paskyrimo vietos. Jie dažniausiai buvo skiriami rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkų pavaduotojais – rajono plano komisijos pirmininkais. Taigi ant perskirstymo komisijos durų buvo iškabinta tiek darbo vietų, kiek studentų gavo inžinierių diplomus ir kiekvienas laisvai galėjo pasirinkti paskyrimo vietą. Tačiau laisvam pasirinkimui buvo sudarytas prioritetų sąrašas, kur pirmenybę rinktis turėjo partijos ir komjaunimo veikėjai, aktyvūs saviveiklininkai, susituokę (buvo skiriami į tą patį miestą) sportininkai, pažangūs moksle ir dar kai kas nežinia už kokius nuopelnus. Aš buvau sąrašo viduryje. Daugiausiai norinčių dirbti buvo Vilniuje ir Kaune. Artėjant mano eilei, neliko vietų nei Vilniuje, nei Kaune (Išėjęs iš komisijos išbraukdavo darbovietę, kuri jau buvo paskirta), tik ilgai niekas nepasirinko neaiškios vietos, kuri buvo įvardinta „Vidaus reikalų ministerija Vilniuje“. Apsisprendžiau imti šitą. Komisijos pirmininkas manęs paklausė ar neturiu giminių tremtyje ir užsienyje. Atsakiau, kad neturiu. Dar kartą mane įspėjo, kad jeigu pameluosiu, turėsiu didelių nemalonumų. Taigi, gavau nukreipimą į Vilnių, į VRM. Atvykęs į ministeriją gavau užpildyti anketą. Čia aš nieko nemelavau, parašiau, kas yra tremty ir kur gyvena, o kokie giminystės ryšiai gyvena užsienyje nurodžiau, bet konkrečiai kur gyvena nežinau ir kontaktų nepalaikau. Visus popierius pridaviau, nurodžiau kur manęs ieškoti ir išvažiavau į Ratnyčią. Du mėnesius negavau jokios žinios, bet staiga gaunu kvietimą atvykti į ministeriją. Ministerijos kadrų skyriuje man pareiškė, kad priima mane į ministerijos ūkio skyriui pavaldų statybos skyrių. Kadų skyriaus viršininkas, pamatęs nuostabą mano veide, pasakė „mes patikrinome jūsų anketinius duomenis, jūs parašėt teisybę, todėl

mes jus priimam“. Nuvykau į pirmą savo darbovietę. Viršininkas kariškis, pulkininkas ar papulkininkis žydų tautybės, todėl ir dauguma darbuotojų rusakalbiai žydai. Iš visų apie 20-ties administracijos darbuotojų tik du kalbėjo lietuviškai, tai vyr. inžinierius Antanas Kadžys ir buhalterijos darbuotoja Česlava. Buvo buhalterijoje dar pora moterų su lietuviškomis pavardėmis Jonaitienė, Puodžiūnienė (KGB kadrinio darbuotojo žmona), bet jos buvo rusės ir kalbėjo tik rusiškai. Dauguma darbuotojų buvo rusakalbiai žydai, tikriausiai iš kažkur suvažiavę, Tai Levenčuk, Peller, Novičichin, Tyško. Tyško Alter Leibovič buvo tiekėjas. Mėgdavo girtis, kad jis buvęs čekistas (ČK čerezvyčajnyj komitet – tai komitetas kuris teisdavo žmones sušaudyti). Kada tik užeisi į kambarį kur sėdėjo Tyško, beveik visada rasi KGB tokios pat organizacijos tiekėją (taip pat žydų tautybės) Čechovič. Nors sovietmečiu keistis medžiagomis tarp žinybų buvo uždrausta, bet tarp MVD (VRM) ir KGB neoficialiai vyko. Įdomi detalė – kai kurie mūsų darbuotojai buvo nusipirkę pačios seniausios laidos zaporožiečius, kuriuos vadindavo kupriukais arba muilinėm. Toms mašinoms detalių jau nebuvo galima gauti, todėl tos mašinos jau nevažiavo. Taigi, mūsų žmonės kreipdavosi į Tyško ir jis per Čechavičių gaudavo iš KGB sandėlių. Man aiškino, kad KGB sandėliuose daug autodetalių senų markių automobiliams, nes rajonų KGB slaptiems agentams kaip tik buvo duodamos tokios mašinos, kad neišsiskirtų iš eilinių piliečių. Statybinės organizacijos vadovas Smelianskis paskyrė mane į meistro pareigas ir perdavė darbų vykdytojo (kuris buvo baigęs tik technikumą) žinion. Mano tiesioginiu viršininku tapo darbų vykdytojas Pelleris. Pas jį aš pradirbau nepilnus du mėnesius, nes tarp mūsų įvyko incidentas. Man baigiant institutą sovietų paieškomas Vitalijus Matulaitis buvo atsiuntęs gerą šveicarišką laikrodį. Iš karto gali kilti klausimas, o kaip siuntė, jei Lietuvoje KGB bandė sužinoti jo gyvenamą vietą. Jis siuntė siuntinius Žemčiūgienės tėvo (mano dieduko brolio) vardu, o siuntiniai ateidavo vis iš kitų siuntėjų. Jis man studijų metais yra dar du

kartus atsiuntęs kostiuminės medžiagos, pedantiškai tiksliai sukomplektavęs visus reikalingus priedus, o ant diržo sagties išgraviravęs mano inicialus. Na, bet sugrįšiu prie šveicariško laikrodžio. Mano tiesioginis viršininkas Pelleris kelis kartus paprašė parodyti ir apžiūrėti laikrodį, o vieną savaitgalį jis paprašė paskolinti laikrodį, nes važiuoja į vestuves. Sakė imk tas porą dienų panešiok mano laikrodį, o pirmadienį atsikeisim. Susikeitėm, bet neramus jaučiausi, nes jo laikrodis buvo labai senas, subraižytu stiklu, dažnai sustodavo ir tik po kelių spriktų pradėdavo eiti iš naujo. Pirmadienį jis atėjęs pareiškė, kad nemalonu tau pasakyti, bet tavo laikrodį iš manęs pavogė, pasilik mano. Aš numečiau jam jo laikrodį ir pasakiau, kad tokio š... man nereikia. Galvoju, ką man toliau daryti, reikia užėti pas viršininką Smelianskį, gal du žydai dėl to ką nors nuspręs. Kai viską papasakojau viršininkui, jis pasikvietė Pellerį, gėdijo ir barė, liepė pagalvoti, kaip tą reikalą sutvarkyt, o manęs paprašė niekam nepasakoti, kad neatsirastų kolektyve nesveika atmosfera. Man tai išėjo į gera, nes viršininkas Smelianskij nusprendė mane perkelti iš darbo meistrų pas Pellerį į gamybinį skyrių, pažadėdamas, kad kai susipažinsiu su skyriaus darbu, skirs mane skyriaus viršininku. Po poros mėnesių viršininkas savo pažadą įvykdė. Tuo metu į Vidaus reikalų ministeriją pateko daug baigusių Lietuvos aukštąsias mokyklas lietuvių, jaunų specialistų, atvykusių į Vilnių. Tai automobilistai, ekonomistai ir kiti specialistai. Tarp jų – Vaitasius (prasimušęs iki Respublikinės autoinspekcijos vadovo), Benas Navickas (vėliau perkeltas į Klaipėdos miesto autoinspekcijos viršininko pareigas), ekonomistai Pempė, Žiedas ir daug kitų. Mūsų ir ūkio skyriaus darbą kuravo ministro pavaduotojai. Pradžioje rusas Gocev, o vėliau rusas, bet lietuviškai kalbantis Ignatov Viktor Ivanovič. Ministras buvo Rygoj gimęs lietuvis Alfonsas Gailevičius. Nors VRM, palyginus su kitomis žinybomis, gaudavo nemažai butų, bet jų dalinti jauniems specialistams (o jie pagal įstatymą turėjo būti aprūpinami pirmoje eilėje) skirti neskubėjo ir jie nusprendė ministerijos vieną pastatą,

kuris turėjo išėjimą į J. Tallat-Kelpšos gatvę skirti bendrabučio įrengimui. Tame pastate buvo kriminalinis muziejus, kuriame buvo eksponuojami visi nusikaltimų įrankiai. Man buvo pavesta paruošti pertvarkymo projektą, kurį patvirtino ministro pavaduotojas, o aš turėjau galimybę susipažinti su visais būsimais kaimynais, nes visi žinojo, kokius kas kambarius gauna ir ateidavo pas mane su savo pageidavimais kaip sutvarkyti gaunamo kambario interjerą. Po pusmečio įvyko įkurtuvės. Čia buvo ir Jolitos pirmas butas. Kadangi tai buvo bendrabutis, atsiradus Jolitai, įgijau teisę kaip jaunas specialistas (3 metus po aukštosios mokyklos baigimo) pirmumo tvarka stoti į eilę butui gauti. Greitai ją gavau Krantinės gatvėje Nr. 119. Kol dar nenutolau per toli nuo istorijos su Peller, dar papasakosiu vieną epizodą apie ją. Aukščiausios mano pareigos toje kontoroj buvo vyriausiasis inžinierius. Štai tada pas mane į kabinetą užėina „auksines“ rankas turintis ir visų labai vertinamas skardininkas Alperovič (žydų tautybės) su pasiūlymu ir prašymu dėl Peller. Jis papasakojo, kad jis sinagogoj yra kažkoks veikėjas ir sinagoga Peller skyrė 3000 rublių (o tai buvo labai dideli pinigai) susikurt šeimos gerbūvį ar kažkokį biznį, bet jis tuos pinigus „prašvilpė“ ir gražinti juos atsisako. Alperovič prašė, kad aš už kažką išmesčiau Peller iš darbo, o jis jau pasakys, kad tai už tai, kaip jis pasielgė su sinagogos pinigais. Aš jam atsakiau, kad pats turėjau progos įsitikinti, kad Peller labai nesąžiningas žmogus, bet į tuos nešvarius žaidimus aš nesivelsiu. Gražiai pasišnekėję ir su šypsenom išsiskyrėm.

Šiek tiek apie Vidaus reikalų ministerijos vadovybę. Kaip ir kitų tuometinių žinybų, taip ir VRM ministras lietuvis, o pavaduotojai rusai. Su ministru pavaduotojais, kurie kuravo ūkio dalį ir statybas bei remontus teko susitikinėti gana dažnai ir vykdyti jų nurodymus, o su ministru Gailevičiumi susitikti neteko nė karto, tik iš vieno man matyto atvejo galiu pasakyti, kad jis ir jo aplinka buvo baisūs žmonės. 1960 m. vasarą savo gyvenamajame name Čiurlionio gatvėje (namas už aukštos nepermatomos tvoros)

su draugais šventė savo 50-ąją gimtadienį. Po gimtadienio kažkoks kariškis nuvežė mane į tą namą, įteikė raktus ir pasakė kaip per 2 savaites butas turi būti suremontuotas. Vaizdas po baliaus buvo klaikus: buvo šaudoma į šviestuvus, veidrodžius, kėdės sulaužytos, unitazas sudaužytas, visur pridaužyta indų, primėtyta maisto likučių. Žodžiu, vaizdas pasibaisėtinas. Ministerijos atsakingasis darbuotojas davė nurodymus, kaip ir iki kada viskas turi būti suremontuota, o sąmata sudaryta pagal faktiškai atliktus darbus. Visais klausimais tartis su ministerijos remonto darbus kuriojančiu darbuotoju. Tokių neaiškių ir nelegalių statybų pradėjo daugėti. Sugalvojo ministro pavaduotojas, kad Valakampių Vidaus reikalų ministerijos poilsio namuose, miškelyje, reikia pasistatyti pasilinksminimams skirtą pastatą su pirtimi, baseinu, poilsio kambariais ir su banketų sale (pavadino posėdžių sale). Faktinis užsakovas buvo poilsio namų direktorius Pavel Michailovič Javoiš. Pastarasis pasinaudojęs proga, kad čia statosi ministerijos vadovybė, pats prisigalvojo smulkių objektelių (šildomi šiltnamiai). Apie šiltnamį papasakosiu, nes, vargu, ar kitas toks Lietuvoje buvo. Direktorius paprašė išbetonuoti žemėje rūšį, maždaug 12 x 6 metrų ir 2 metrų gylio. Tada jis iš aliejaus fabriko atvežė saulėgrąžų lukštų ir užpylė 1,5 metrų storio sluoksnį, o ant viršaus dar apie 40 – 50 centimetrų sluoksnį juodžemio. Virš šio įrenginio pastatėme stiklinį, gerai elektra apšviestą šiltnamį, į kurį dar atvežė stiklinį avilį su bitėmis. Saulėgrąžų lukštai pūdami išskyrė daug šilumos ir poilsio namų gyventojai visą žiemą valgė šviežius agurkus, nors sovietmečiu parduotuvėse jų niekad nebūdavo. Direktorius ir mane dažnai pavaišindavo pietumis su šviežiais agurkais. Gal per daug smulkiai pasakoju apie darbus ir tvarką tuometinėj sovietinėj Vidaus reikalų ministerijoje (pradedant nuo 1959 metų), bet ši ministerija ir Saugumo komitetas buvo visos sovietinės sistemos egzistavimo pagrindas.

Noriu priminti ir apie Antaną Kadžį, kuris baigęs Kauno politechnikos institutą jau iki mano darbo pradžios, eilę metų

dirbo statybos skyriaus vyriausiojo inžinieriaus pareigose. Jis turėjo labai daug pažinčių ir galėjo gauti geras pareigas valstybinėse įstaigose, bet skyrimo į vadovaujančias pareigas nederindavo kompartijos komitetas. Jis daug kartų bandė stoti į Komunistų partiją, bet jo prašymą atmesdavo, nes jo tėvas ir brolis buvo Lietuvos partizanai (kuriuos sovietai vadino banditais), o apie jų žūtį saugumas neturėjo žinių ir manė, kad jie pasitraukę į užsienį. Jis dėjo daug pastangų įrodyti, kad abu jie žuvo, ieškojo žūties apylinkėse liudininkų, kad galėtų tai patvirtinti. Kai surinko visus žūties įrodymus, važiavo su saugumo darbuotojais į vietą žūties fakto patvirtinti. Atsimenu, vieną kartą jis ir mane motociklu su priekaba buvo nuvežęs į kažkokį gūdų kaimą, kur su žibaline lempa apšviestam kambary už didelio stalo sėdėjo daug vyrų, o ant stalo stovėjo daug butelių samagono. Tai buvo žmonės, kurie pažinojo jo tėvą ir brolių. Kai jam paaiškėjo, kad jis galės palikti darbą Vidaus reikalų ministerijos statybos skyriuje, jis pasiūlė ir man palikti tą darbą, nors aš nebuvo atidirbęs kaip jaunas specialistas privalomus trejus metus. Jis apsiėmė ne tik pasiūlyti man kitą darbą, bet ir gavo „sutikimą pervesti į kitą darbą“. Kadžys nusivedė mane pas Valstybinės Plano Komisijos materialinių fondų vadovą Česlovą Morkūną ir su juo sutarus, tapau Gosplano darbuotoju. Kadžys įsidarbino Statybos ministerijos mechanizacijos valdybos viršininku ir išdirbo ten iki pensijos. Aš turėjau ramų sėdimą darbą atsakinėti į gautus popieriukus. Mano skyriaus viršininkas vėl buvo žydų tautybės žmogus Chaimas Giršovičius. Aš kažkaip susigaudžiau kokio turinio rašto jis pageidauja ir mano paruošti atsakymai dažniausiai jam tikdavo, todėl ir duodavo man rašyti. Retkarčiais gaudavau komandiruotes į Maskvą. Po poros metų sėdimo darbo mano senoje darbovietėje VRM statybos skyriuje įvyko daug pasikeitimų: neliko viršininko pulkininko Smelianskio, Išėjo vyriausias inžinierius A. Kadžys. Tuo metu į Lietuvos TSR Viešosios tvarkos apsaugos ministeriją(buvusi vidaus reikalų ministerija) darbui Lietuvoje sąjunginė ministerija atsiuntė

pulkininką Barykiną Vasilijų Nikolajevičių, kuris iligus metus buvo išdirbęs Sibire, šiaurinėje didelio lagerio (su gamyklomis) viršininku. Tikėtina, kad ministerijos vadovybė su tokia praeitimi (darbine) ir nepažįstamą žmogų skirti vadovaut kuriam nors ministerijos padaliniui nesinorėjo, todėl paskyrė prie ministerijos ūkio skyriaus statybos skyriaus viršininku. Ši, taip pavadinta statybinė organizacija atatiko tuo metu kitose žinybose buvusias „Statybos ir remonto vadybas“. Pulkininkas Barykinas gavęs tokias pareigas nejaukiai pasijuto: apie statybinės organizacijos darbą nieko nenusimano, o buvę vadovai išsilakstė. Jis pradėjo klausinėti apie anksčiau dirbusius darbuotojus. Kažkas prisiminė mane ir sakė, kad jaunas specialistas, dirbęs prieš porą metų gamybinio skyriaus viršininku dirba Gosplane. Jis paprašė darbuotojų, kad jie susisiektu su manim ir jis norėtų su manim pasikalbėti. Aš užėjau pas jį į kabinetą. Jis trumpai pristatė save ir trumpai klausinėjo apie mano darbą jo statybinėje organizacijoje. Po kokių 15 minučių pokalbio, jis pasiūlė pratęsti pokalbį kur nors kitur. Išėjome į Katedros aikštę, o po kelių minučių buvome prie „Literatų svetainės“. Atsisėdau už staliuko. Jis pareiškė: „kadangi aš tave pakviečiau, aš ir moku, užsisakinėk ką nori. Ką gersi?“ Atsakiau, kad dvigubą kavą, o ką prie kavos pagalvosiu. O alkoholio? Alkoholio tikrai ne, atsakiau. Jis papasakojo apie savo gyvenimą ir sakė, kad jis alkoholio visiškai nevartoja. Karinės tarnybos pradžioje, kai pamatė kaip sovietiniai karininkai girtuokliauja, atsisakė alkoholio, o galbūt todėl ir buvo daugeliui metų paskirtas lagerio viršininku. Vėliau daug kalbėjom apie darbą. Pokalbio pabaigoj jis man pasakė: tu išėjai į kitą darbą iš gamybinio skyriaus viršininko pareigų, o aš tau siūlau sugrįžti į vyriausiojo inžinieriaus pareigas. Sutarėm, kad pagalvosiu ir greit atsakysiu. Taip sugrįžau į man pažįstamą kolektyvą ir gerai žinomi buvo statybos objektai. Statybos skyrių prižiūrėjo ministerijos ūkio skyrius už kurio veiklą buvo atsakingas ministro pavaduotojas Viktor Ivanovič Ignatov. Taigi, jis dažnai duodavo nurodymus mano viršininkui atlikti neplanuotus ir techninės

dokumentacijos neturinčius (neįteisintus) darbus. Kartais viršininkui skambindavo iš ministerijos ir nurodydavo, kad kažkam išdužo langas ir reikia jį pakeisti arba, kad užsikišo tualetas ir reik patvarkyt. Tokie nurodymai labai pykdė mano viršininką pulkininką Vasilijų Nikolajevičių Barykiną ir jis atsisakydavo vykdyti tas užduotis, sakydamas, kad jis vadovauja statybinei organizacijai, o ne avarinei paslaugų komandai. Man jis pasakė, kad jeigu ministerijos darbuotojai skambins man, turėsiu sakyti, kad mano viršininkas yra kariškis (pulkininkas) ir visus nurodymus turėsiu gaut tik iš jo, todėl reikėtų kreiptis tik į jį. Ligi darbo Lietuvoj Vasilijus Nikolajevičius buvo įpratęs komanduoti kitiems ir negalėjo susitaikyti su tuo, kad jam kažkas nurodinėtų. Laikui bėgant, įtampa tarp mano viršininko ir ministerijos vis didėjo. Kartą į mėnesį ministerijoje vykdavo partiniai susirinkimai. Vasilijus Nikolajevičius, kaip anksčiau sakydavo, „stovėjo ministerijos komunistų partijos organizacijos įskaitoje“, todėl lankyti tuos susirinkimus ir atsiskaitinėti už savo vadovaujamos organizacijos darbą. Visuomet, prieš eidamas į susitikimą, iš seifo paimdavo didelio (A4) formato nuotrauką ir įsidėdavo į segtuvą (vadinom papke) prie mano jam atneštų duomenų. Tą nuotrauką jis kiekvieną kartą dar parodydavo ir man, nes tai buvo jo gyvenimo pasididžiavimas. Kuomet Nikita Chruščiovas lankėsi jo vadovaujamo nuteistųjų lagerio gamykloje, stambiu planu buvo užfiksuotas momentas, kai N. Chruščiovas šypsodamasis spaudžia jam dešinę, o kairiąją ranką draugiškai ploja per petį. Tačiau nepaisant viso to, jam tekdavo išklausti daug priekaištų vadovaujamos organizacijos ir jo paties atžvilgiu. Trintis tarp jo ir ministerijos vis didėjo. Ministerija pradėjo taikyti „ekonomines sankcijas“, kurios palietė ir mane. Skyriuje buvo vienintelė lengvoji mašina „Pobeda“, kuri buvo priskirta viršininkui. Visiems kitiems, kuriems reikėjo vykti į objektus, buvo priskirti motociklai su priekabomis. Aš neturėjau vairuotojo teisių, todėl motociklu nesinaudojau. Į visus objektus vykdavau kartu su viršininku, nes Vasilijus Nikolajevičius apie statybas nieko nenusimanė, o be to,

ką objektuose matė jis, būtų turėjęs perpasakoti man, nes jis pats jokių problemų nespręsdavo. „Pobeda“, geriausią to meto sovietinę mašiną, su mažais lyg tanko langeliais vairavo rusas Fedia. Visada, kai važiuodavom, Vasilijus Nikolajevičius kažką pasakodavo iš savo prisiminimų dirbant kalinių lagerio viršininku ir, kad būtų vaizdžiau, stengdavosi paišyt pirštu ant mašinos priekinio lango stiklo. Tai siutino vairuotoją Fedią. Jis stuktelėdavo Vasilijui per ranką ir sakydavo, kad jo riebaus piršto žymių niekaip negali nuplaut nuo stiklo. Po nutrūkusio pasakojimo, Vasilijus Nikolajevičius pradėdavo pasakoti ką nors kitą ir ta pati „istorija su pirštu“ vėl kartodavosi. Vieno pasakojimo negaliu nepaminėti, tai pasakojimai apie lagerio prižiūrėtojų elgesį su kaliniais. Tai nebaudžiami žmogžudžiai, besimėgaujantys žmonių kankinimais. Jų yra labai daug ir jei jie, ar jų vaikai pasklis po šalį, turėsime daug problemų. Taip mes važinėjome kažkur apie metus laiko ir jis prabilo, kad mūsų „draugystė“ baigsis, nes ministerija nori juo atsikratyti.

Po Vasilijaus tokio pasakymo, visai atsitiktinai buvau pakviestas į svečius pas savo grupioką V. Šileiką, kuris tuo metu dirbo Vilniaus gelžbetoninių konstrukcijų gamyklos nr. 3 vyriausiuoju inžinieriumi. Jis mėgdavo pasikviesti reikalingus žmones. Tame pobūvyje buvo pakviestas Naujos Vilnios statybos valdybos vyriausias inžinierius E. Bogušas, šalia kurio aš buvau pasodintas. Jau po kelių taurelių (čerkelių), mano grupiokas kreipiasi į Bogušą ir sako: „tau reikia gamybinio skyriaus viršininko, tai pasikalbėk su mano grupioku, tau jis tiktų“. Tuo klausimu mes tarpusavyje pradėjome kalbėtis. Mane visi jo pasiūlymai tenkino. Už stalo sėdėdami ir viską sutarėme, tik sakiau jam nežinau, kaip mane atleis ministerija, nes atleidžia ir viršininką. Jis man: „o ko čia nežinot, paduodi pareiškimą ir jeigu per dvi savaites neatleidžia, paduodi antrą pareiškimą, kad nuo rytdienos neišeini į darbą ir ateini pas mane“. Taip ir sutarėm. Atėjęs į darbą parašiau prašymą atleisti mane iš užimamų pareigų „man pačiam prašant“. Padirbęs dvi savaites oficialiai įteikiau

ministerijai pareiškimą, kad nuo rytdienos neišeinu į darbą“. Tą pačią dieną mane pasikvietė Viešosios tvarkos apsaugos ministerijos (taip persivadino Vidaus reikalų ministerija) ministro pavaduotojas Viktor Ivanovič Ignatov, kuris gerai kalbėjo lietuviškai, bet kada kalbėdavo piktai, kalbėjo rusiškai. „Baik kvailioti ir atsiimk savo pareiškimą, kad neišeini į darbą“ – buvo pirmi jo žodžiai. Vėliau prasidėjo gąsdinimai, bet man atsakius, kad aš savo sprendimo nekeisiu, jis tiesiog įsiuto ir pasakė: „žinok, kartą atėjęs į šios ministerijos sistemą, savo noru iš jos neišeisi, o jeigu norėsi išeiti, tai eisi tiesiai į kalėjimą“. Po tokių jo žodžių pasakiau: „po tokio jūsų gąsdinimo, aš tikrai jūsų sistemoje nepasiliksiu“ ir pasisukęs išėjau iš kabineto. Nors įsakymo atleisti mane iš užimamų pareigų ir nebuvo, aš perdaviau viską (ką turėjau perduoti) savo viršininkui Vasilijui Nikolajevičiui ir su juo maloniai išsiskyrėme, palinkėję viens kitam sėkmės. Jau kitą dieną pradėjau dirbti Naujosios Vilnios statybos valdybos Nr. 16 gamybinio skyriaus viršininku. Valdyba vykdė gyvenamąją ir pramoninę statybą. Naujoje Vilnioje, Nemenčinėje, Pabradėje ir Švenčionėliuose, todėl pirmą mėnesį teko daug pasivažinėti, susipažįstant su tų rajonų statybomis. Pradėjau skambinėti į buvusią ministeriją dėl įsakymo atleisti mane iš darbo, bet įsakymo vis nebuvo ir tik po mėnesio man pasakė, kad yra įsakymas ir galiu atsiimti darbo knygele. Buvau atleistas mėnesiu vėliau negu prašiau ir ne „man prašant“, o „pagal tarnybinį neatitikimą“. Padaviau Viešosios tvarkos apsaugos ministeriją į teismą, kad straipsnį „pagal tarnybinį neatitikimą“ pakeistų į „man prašant“. Teismas mano ieškininį pareiškimą priėmė. Po kurio laiko gavau pranešimą, nurodantį kurią dieną ir valandą įvyks teismo posėdis. Pranešimą gavo ir ministerija. Po kelių dienų gavau iš teismo atsakymą, pasirašytą teisėjo Greičiaus, kad mano teismo ieškinys nebus nagrinėjamas ir mano pareiškime nurodyta medžiaga gražinama man paštu. Įvertinęs aplinkybes, kad nebuvau atleistas pagal savo prašymą, o mėnesiu vėliau pagal ministerijos iniciatyvą, prieš tai raštiškai manęs neįspėjus, parašiau ministerijai

pareiškimą, kad man būtų išmokėta už vieno mėnesio trukmės priverstinę pravaikštą. To neįvykdyti nesugebėjo ir man išmokėjo vieno mėnesio atlyginimo dydžio kompensaciją, tačiau Viešosios tvarkos apsaugos ministerijos keršto ilgai laukti nereikėjo. Gaunu kvietimą atvykti į Respublikinę prokuratūrą. Atvykau kiek anksčiau, kad susirasčiau man reikalingą kabinetą. Besidairant prokuratūros koridoriuose mane pastebėjo ten dirbanti kursioko žmona ir pasikvietė mane į savo kabinetą. Sužinojusi, kad esu kviečiamas dėl baudžiamosios bylos, trumpai mane painstruktavo, kaip turiu elgtis pas tardytoją: nesivelti į pokalbius, o tik trumpai atsakinėti „taip“ arba „ne“. Tardytojas, paprašęs manęs atsisėsti, parodė į kabyklą ir paklausė, ar žinau kieno čia kabo kariška milinė su pulkininko antpečiais ir kepurė. Atsakiau – nežinau. Po to pasiūlė man cigaretę, atsakiau, kad nerūkau. Atsisakiau ir nuo puodelio kavos. Tada buvau supažindintas su kaltinimu, už kurį man gresia 5-eri metai kalėjimo, nes aš viename iš statybos objektų, kuriame dirbo didelė kalinių brigada, sumažinau faktiškai atliktų darbų apimtį, o tuo pačiu ir atlygį už atliktus darbus „tikslu sukelti nepasitenkinimą kalinių tarpe“. Toliau sekė klausimas: „ar pripažįstu save kaltu“ ir jeigu pripažinsiu, tai man bus bausmę švelninanti aplinkybė. Čia, gal kiek užsimiršęs, pasakiau daugiau negu turėjau pasakyti. Aš pasakiau, kad pagal Jus, aš paskaičiavęs ir įsitikinęs, kad darbai nebuvo atlikti, vis tiek turėjau už juos apmokėti ir būti prirašinėtojų bendrininku. Čia jis pašoko ir pradėjo rėkti: „Jūs esate prieš Respublikos prokurorą ir klausimus uždavinėju čia aš, o ne jūs – nusikaltėlis...“ ir dar daug visko prišnekėjo, bet aš stengiausi neklausyti ir susikaupti tardymo tęsiniiui. Tardymo metu į kabinetą užėjo ministro pavaduotojas Ignatovas Viktor Ignatovič. Tardytojas atsistojo (aš likau sėdėti). Apsivilkęs savo karišką apsiaustą paklausė: „kaip sekasi?“, „dirbam, draugas pulkininke“, atsakė tardytojas. Ministro pavaduotojo pasirodymas man priminė jo žodžius, kad jeigu išeisiu iš darbo, tai tik į kalėjimą, ir tai man buvo patvirtinimas, kad byla fabrikuojama ir aš turiu įrodyti, kad visi atliktų darbų

sumažinimai buvo teisėti, nes aš asmeniškai viską paskaičiavau ir visą tai galiu įrodyti. Savo atsakymuose aš tik taip atsakinėjau tardytojui ir visas kitas pateiktas prielaidas tik neigiau. Pasibaigus apklausai duodavo perskaityti visus mano parodymus ir turėdavau tai patvirtinti savo parašu. Skaitydamas aš užpildydavau brūkšniais visas tuščias eilučių vietas, kad negalėtų ko nors prirašyti. Pasirašius mane paleisdavo ir paskirdavo kitą pasimatymo dieną. Kita apklausa – vėl tie patys klausimai ir tie patys atsakymai. Taip įvyko 4-ios ar 5-ios apklausos ir nieko naujo nepavyko išgauti, daugiau nebekvietė. Tikriausiai byla buvo nutraukta, bet manęs apie tai neinformavo. Įsidarbinęs Naujos Vilnios 16 - oje statybos valdyboje aš automatiškai patekau į kitą žinybą – Statybos ministerijos pavaldumą, o tai suteikia galimybę, susitarus su kita tos pačios ministerijos pavaldumo organizacija, tęsti darbą kitoje organizacijoje. Taip atsidūriau Statybos ministerijos Mechanizacijos treste, kuriame dirbau ilgiausiai.

Dirbau tresto gamybinio skyriaus viršininko ir valdytojo pavaduotojo tiekimo reikalams pareigose ir turėdavau daug komandiruočių po visą Sovietų sąjungą, tai liko daug prisiminimų apie sovietmečio keistenybes, lyginant su šių laikų gyvenimu. Dažnai lankydavausi ir Maskvoje, Sąjunginėje statybos ir susisiekimo ministerijoje. Patekti į Sąjunginę statybos ministeriją man buvo labai paprasta, nereikėjo jokių leidimų, pakako turėti Lietuvos TSR statybos ministerijos darbo pažymėjimą. Sąjunginės ministerijos užimamos patalpos buvo labai didelės ir buvo sudarytos iš kelių korpusų. Ministerija turėjo savo valgyklą, medicinos punktą, parkerių užsipildymo rašalu patalpą (šratinukų tuomet dar nebuvo). Darbuotojams didesnio rašalo kiekio išsinešti į kabinetus neduodavo, nes išsinešdavo į namus vaikams į mokyklą. Nukrypstant į šalį prisimenu savo mokyklos laikais, kai rašalas buvo deficitas ir kanceliarinių prekių parduotuvėje pirkdavom „cheminius pieštukus“, kurie nebuvo „deficitas“ ir kuriais visi buhalteriai jais per kalkę rašė sąskaitas ir kvitus. Taigi, perskeli išilgai tą cheminį pieštuką ir priskuti iš šerdelės miltelių,

kuriuos ištirpinus vandenyje gaudavosi kažkas panašaus į rašalą.

Bet sugrįžtu į statybos ministeriją. Ten buvo labai didelė valgykla, viskas žinoma kaip ir kitose valgyklose: aliumininis padėklas, aliumininiai indai ir aliumininiai šaukštai ir šakutės su kotuose pragręžtomis skylėmis, kad nekiltų noras pavogti. Peilių nebuvo ir jeigu norėdavai pasirodyt kultūringu, peilį paprasčiau buvo galima gauti kasoje. Ši valgykla mane stebindavo labai gausiu pirmų patiekalų – sriubų – asortimentu. Reikia tik pasakyt kokio pavadinimo sriubos pageidauji ir tokia bus patiekta: nori burokų – įdės į lėkštę tarkuotų burokų, užpils kažkokiu kaulu nuoviru ir turi burokų sriubą, nori kopūstų ar žirnių – tuoju pat tavo akyse bus paruošta. Bet toje ministerijoje ne vien valgius gamino, sprendė ir visų sąjunginių ir autonominių respublikų statybų problemas. Visos sąjunginės respublikos turėjo skyrius, Lietuvos, Latvijos ir Estijos tarybinių respublikų skyrių patalpos buvo viena greta kitos. Lietuvos skyriaus viršininkas pusamžis per 130 kg sveriantis žmogus, savo kabinete buvo retas svečias. Draugas Bojarčenko (dabar būtų „ponas“) dažniausiai būdavo išvykęs į komandiruotę. Kadangi jis buvo Lietuvos TSR skyriaus viršininkas, tai ir jo komandiruotės buvo į Lietuvą ir žinoma į Statybos ministeriją. Jis čia su ministerijos viršininkėliu nuvykdavo į kokį nors statybos trestą, kur būdavo įkurdintas ilgesniam laikui. Atsimenu, kai Panevėžio statybos tresto valdytojo pavaduotojas pasakojo man, kad pavakarieniaut su juo išskirdavo 3 darbuotojus, kurie pastoviai keitėsi, nes negalėdavo susitvarkyti su tuo alkoholio kiekiu, kurio pageidavo svečias iš Maskvos. Kartą, kai nuvykau į komandiruotę į Maskvą, Lietuvos skyriaus viršininko neradau ir darbuotojai sakė, kad jis Lietuvoje, o kada sugrįš, nežinia. Jau po pietų atsidaro durys ir rūsčiu veidu pasisveikinęs Bojarčenko nueina į savo kambariuką. Netrukus vėl išeina pasakęs, kad eina į medicinos punktą. Sugrįžęs pasakė, kad aukštas kraujospūdis ir gavo nedarbingumo lapelį, o man jis pasakė, kad man rūpimus reikalus išspręs Veronyka (skyriaus darbuotoja), o po trijų dienų visus popierius jis pasirašys.

Pasibaigus nedarbingumo laikotarpiui viršininkas sugrįždavo porai dienų į skyrių, pasirašydavo darbuotojų paruoštus popierius ir vėl vykdavo į kuriojamąją respubliką, gadinti savo sveikatą. Sovietmečiu man teko susidurti su dviejų sąjunginių ministerijų darbu.

Esu minėjęs anksčiau, kad ilgiausiai esu dirbęs Statybos ministerijos Mechanizacijos treste gamybinio skyriaus viršininko ir valdytojo pavaduotojo pareigose. Šis trestas be visos ministerijos statybinių mechanizmų paslaugos darbų, vykdė kai kuriuos statybos darbus. Tais darbais rūpintis buvo pavesta man; tai statomų pramoninių objektų privažiuojami geležinkelių keliai, aikštelių asfaltavimas ir polių kalimo darbai. Sovietmečiu visoms žinyboms materialiniai resursai buvo arba fonduojami arba planuojami. Fonduojamas medžiagas skirstė „Gosplanas“, o planuojamas Vyriausioji tiekimo ir realizavimo valdyba. Tiek vienu, tiek kitu trūko, viskas buvo deficitas. Net ir turint „fondus“ nesi užtikrintas, kad gausi juos laiku, o gali ir iš viso nieko negauti. Daugiausiai problemų būdavo gauti naudotus geležinkelio bėgius pagal „fondus“ turimus sąjunginės susisiekimo ministerijos įmonėse (ministerstvo putėj soobščenijs). Noriu paaiškinti kaip sunkiai sekdavosi bėgius iš „fondų“ paversti bėgiais statybos aikštelėje. SSSR Susisiekimo ministerija, Sąjungos mastu keitė susidėvėjusius bėgius į naujus ir sunkesnius. P-43 bėgiai (P tai rusiška R ir reiškė, kad vienas tiesinis metras bėgio sveria 43 kg) buvo keičiami į P-65. Jeigu keičianti bėgius geležinkelio organizacija negavo naujų bėgių (kas būdavo labai dažnai) ar nespėjo jų pakeisti, tai mes jų ir negaudavom. Mums skirtus bėgius „atkraudavo“ į Kaune įsikūrusią geležinkeliečių įmonę „bėgių suvirinimo traukinys“, rusiškai „relosvaročnij poezd“. Gauti bėgiai būdavo labai seni (tarnavę 50 ir daugiau metų). Teko matyt ant bėgio užrašą P-38 ir pagamintą 1898 m. Kanadoje. Kaune tuos bėgius restauruodavo (pašalindavo labiausiai pažeistas vietas, nušlifudavo) ir patiekdavo tiesiai į mūsų nurodytus pramoninius objektus. Taigi šiandien sovietmečiu statytų

pramoninių statinių privažiuojamų geležinkelių bėgių amžius gali būti per 100 metų.

Sovietmečiu viskas buvo deficitas. Tam, kad būtų skirtos statybinės medžiagos, reikėjo „sugebėti“ įrodyti, kad toks kiekis yra būtinas, arba nešti pakišas. Kasmet jau turi tuos skirtus, taip vadinamus „fondus“, norint juos paversti fizine išraiška, viskas prasideda vėl iš naujo: arba vežk pakišas, arba užsiimk susirašinėjimu su aukštesnėmis instancijomis. Aš dažniausiai naudodavausi antru variantu, nes kyšius vežti nelabai ir mokėdavau. Atsimenu atvejį, kai naudotų bėgių gavimo klausimu pasirašiau raštą Sąjungos susisiekimui ministrai ir gavęs Lietuvos statybos ministro parašą, užėjau pas Mechanizacijos tresto valdytoją, kad pasirašytų man komandiruoatę į Maskvą, į susisiekimui ministeriją. Valdytojas buvo labai įtarus ir sako: „jeigu nori pasivaikščioti po CUM – a ir GUM – a, (tai didžiausios Maskvos parduotuvės) gali važiuoti, bet patekti pas Sąjunginės valdžios vadovybę praktiškai neįmanoma, tad savo nuvažiavimu atliksi kurjerio funkcijas. Sąjunginė Susisiekimui ministerija įsileisdavo interesus tik gavusius leidimus specialiaame skyriuje. Pirmas mano tikslas buvo patekti į ministerijos patalpas ir bandyti susirasti kokį nors viršininką, kuris galėtų man padėti. Į pastatą galima buvo patekti per kelis įėjimus. Numačiau, kad geriausias laikas patekti į ministerijos patalpas, neturint leidimo, yra anksti ryte, kai visi eina į darbą. Visų ministerijos darbuotojų darbo pažymėjimų išvaizda ir spalva buvo panaši į manojo (išduoto Lietuvos statybos ministerijos), beliko stoti į eilutę prie dokumentų patikros ir neišsiduoti, kad nesu ministerijos darbuotojas. Pavyko prasmukti, nereikėjo bandyti atlikti tą patį prie kito įėjimo. Antroji užduotis – kaip pakliūti į antrą aukštą, kur sėdėjo visa valdžia, o iš abiejų koridoriaus galų stovėjo po karišką uniformą vilkintį sargybinių su tikru šautuvu ir įtariai apžiūrinėjantį kiekvieną praeinantį. Palikęs savo portfeliuką rūbinėje ir pasiėmęs vienintelį popieriuką – raštą ministro pavaduotojui, bandžiau suvaidinti labai skubantį, žengdamas per du laiptus ir

nekreipdamas dėmesio į sargybinių, pasukau į antrą aukštą. Netrukus atsidūriau prie man reikiamų durų. Užrašas ant durų bylojo, kad man reikalingo ministro pavaduotojo durys bus kairėje, kito pavaduotojo - dešinėje, o per vidurį – sekretorė. Ką sakyti sekretorei buvau apmąstęs iš anksto, bet įžengus pro duris, iš kairės pusės atsidarė durys ir man reikalingas žmogus, išlydėjęs pro duris pas jį apsilankiusįjį, atsisuko į mane ir paklausė: „pas ką Jūs? - Pas Jus, - atsakiau. Tai prašom užėiti, - parodė į duris“. Pasakiau, kad esu iš Lietuvos ir labai svarbiu klausimu, tada pateikiau raštą. Jis pradėjo skaityti. Kiek paskaitęs paklausė, ar aš esu to rašto autorius. Atsakiau, kad taip, aš. Tada paprašė, kad aš trumpai papasakočiau apie rašto esmę. Mano pasakojimas perėjo į dialogą, o vėliau dar kiek paklausinėjo apie Lietuvą. Ant mano rašto užrašė rezoliuciją „skubiai patiekti ir apie rezultatus pranešti man“. Po to paaiškino, kur toliau turiu eiti ir taip pat palydėjo iki durų. Vėliau, atitinkamame skyriuje paprašiau, kad tą raštą su rezoliucija man nukopijuotų ir išvykau namo. Kai sugrįžęs į darbą valdytojui papasakojau su kuo buvau susitikęs, jis garsiai nusikvatojo, bet kai parodžiau rašto nuorašą su rezoliucija, smarkiai surimtėjo.

Naudoti arba seni geležinkelio bėgiai rusiškai buvo vadinami „starogodnyje“, tai du žodžiai viename žodyje „seni ir geri“. Sovietmečiu naudotų geležinkelių bėgių panaudojimas statinių gamyklų privažiuojamuosius kelius kėlė daug problemų jų statybai (kokybės požiūriu), nes iešmai galėjo būti naudojami tik nauji, o nuvažiavimo nuo seno bėgio ant naujo iešmo nuvažiavimo sklandumui reikėjo perėjimų iš naujų bėgių. Todėl be naudotų bėgių, statybų komplektacijai reikėjo gauti ir naujų iešmų ir naujų bėgių ir naujų medinių pabėgių ir naujų poiešminių tašų ir labai didelio kiekio granitinės skaldos, kuri buvo naudojama dar ir aikštelių asfaltavimui. Pabėgius gaudavome iš šiaurėje Komi autonominėje respublikoje esančius lagerių, kur pabėgius gamindavo kaliniai. Gauti iš tų lagerių pabėgius laiku buvo labai sunku, o dažnai iš viso neatkraudavo. Esu skraidęs per Maskvą į

Syktyvkarą, o iš ten į gyvenvietes, kur buvo įkurti tie lageriai. Viską ten sprendžia lagerio viršininkas, kuriam pakakdavo dovanų cigarečių bloko. Pabėgius ir poiešminius tašus kraudavo į Kaune buvusią geležinkeliečių įmonę „pabėgių mirkymo cechą“. Iš ten buvo impregnuoti gaminiai išsivežiojami po statybos objektus. Na ir paskutinis komponentas, kuris buvo reikalingas privažiuojamųjų geležinkelių statybai buvo granitinė skalda geležinkelių balansavimui. Skaldą naudojome ir statomų gamyklų aikštelių asfaltavimui. Lietuvoje buvo gaminama Pakruojo rajone, bet ji buvo dolomitinė, kuri mums netiko. O granitinę skaldą reikėjo gauti iš kitų respublikų. Viską ką reikėjo gauti iš kitur buvo „deficitas“. Lietuvos automobilių ir plentų ministerija turėjo įsikūrusi skaldos gavybos įmonę Ukrainoje ir Kaune buvo įkurta įmonė „Granitas“, kuris turėjo filialą Vilniuje ir gaminosi reikiamų frakcijų granitinę skaldą automobilių kelių statyboms. Nepakankamas kiekis skaldos buvo skiriamas ir Statybos ministerijai, tačiau gauti buvo labai sunku, nes pirmoje eilėje buvo aprūpinamos savos autokelių statybos įmonės. Toliau papasakosiu dar vieną, sovietmečiui būdingą, apsirūpinimo statybinėmis medžiagomis įdomų atvejį. Visi miestai ir rajonai turėjo savus komunistų partijos komitetus su pirmais, antrais ir tolimesniais komitetų sekretoriais, kurie kišdavosi į visas gamybes, kultūrinės, aplamai į visas gyvenimo sritis. Papasakosiu labai įdomią istoriją susijusią su Kapsuko miestu (dabar Marijampolė), kurioje teko dalyvauti ir man. Veiksmas vyko kažkur apie 1976 m. Mieste sparčiai pradėjo vystytis pramonė. Daugeliui objektų trūko skaldos. Čia padėti pasisiūlė Kapsuko rajono komunistų partijos pirmasis sekretorius Sinickas. Pasirodo, kad jis kartu mokėsi Maskvos partinėje mokykloje su Baltarusijos Lunineco rajono komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi, kuris buvo pakviestas darbui į Baltarusiją iš Estijos. Pavardės nebeprisimenu, tik žinau, kad tėvavardis buvo Sebastijanovič. Tame Lunineco rajone Mikaševičiuose buvo pastatyta antra pagal dydį Europoje (kaip jie sakė) granitinės skaldos gamykla. Kaip tik tuo metu jie gamino ir

apdailos granitines plokštes Minsko metro statyboms. Taip, susitarus dviejų respublikų, dviejų rajonų kompartijų sekretoriams ir tarpininkaujant Lietuvos TSR statybos ministrui, Lietuvos TSR ministrų taryba išleido potvarkį leidžianti Lietuvos kažkokiai organizacijai parduoti 400 veislinių telyčaičių Baltarusijos respublikos Lunineco rajonui, mainais į mums reikalingą granitinės skaldos kiekį. To potvarkio kopiją aš gavau į rankas ir mano užduotis buvo tą popieriuką paversti skalda. Pirmam vizitui, kad atrodytų solidžiau, valdytojas nepagailejo ir savo „Volgos“. Pakeliui su vairuotoju nuėjau papietauti į restoraną Pinsko centre. Meniu labai platus, tačiau rinktis reikėjo iš dviejų patiekalų. Sutartą valandą nuvykau į Lunineco rajono kompartijos komitetą, kur manęs laukė pirmas ir antras sekretoriai. Susipažinom, įteikiau potvarkio kopiją, trumpai pasišnekėjom ir išvykom pietauti į vilą prie kažkokio ežero. Ten jau buvo daugiau žmonių, kurie buvo suinteresuoti sandoriu, o stalai buvo nukrauti valgiais ir gėrimais, kurių nevalgo ir negeria baltarusių tauta. Per tuos pietus buvo aptarta antro mano vizito, su jau konkrečiais pageidavimais, data. Jie man pasiūlė nevažiuoti su mašina o atvykti traukiniu, o jie mane pasitiks ir kartu iš Lunineco vyksim į Mikaševičius, kur yra skaldos gamykla, o tai yra toli ir keliai prasti. Po savaitės aš jau vykau antram vizitui, o pirmasis ir antrasis sekretoriai mane pasitiko geležinkelio stotyje, iš kur tęsėm kelionę iki gamyklos. Visas 52 km. kelio ruožas buvo asfaltuojamas atskirais tarpais. Visas kelias ėjo per pelkes, o šalikelėje susėdę vaikai, griovyje šalia kelio meškeriojo ešeriukus. Pakelėse matėsi kaimiečių trobelės ir labai daug gandrų. Vienoje vietoje, kur vyko asfaltavimas, mašina sustojo, pirmas sekretorius priėjo prie darbus vykdančio vadovo ir klausia: - O kodėl nepadarėt privažiavimo prie greta stovinčio namo? - Nenumatyta projekte, - atsakė darbuotojas. - Nesvarbu, kad nenumatyta, bet pavakary, kai grįšiu, turi būti padaryta, - pasakė pirmas sekretorius ir nuvažiavom toliau. Prie gamyklos vartų mūsų jau laukė jos direktorius su keliais darbuotojais. Mums visiems bestovint gamyklos teritorijoje

ir vos spėjus susipažinti ir apsikeisti keliomis frazėmis, į teritoriją įvažiavo Baltarusijos TSR aukščiausias valdžios pareigūnas Baltarusijos komunistų partijos CK pirmas sekretorius Piotr Mašerov su svita. Sebastianovičius pristatė Mašerovui mane kaip lietuvį, atvykusį abipusės pagalbos klausimais. Mašerovas padavė man ranką ir dar kažką pasitikslinęs Mašerovas su Sebastianovičium ir skaldos gamyklos direktorium nuvyko savais keliais, o mane paliko su antruoju rajono partijos sekretoriumi ir gamyklos gamybos vadovu. Buvau supažindintas su skaldos gamyklos procesu, apsilankėme granito uolienų karjere. Čia granito klodai prasidėdavo vieno arba kelių metrų gylyje ir todėl skaldos gamyklos statyba ir buvo parinkta toje vietoje. Be to, Mikaševičiai buvo šalia Pripetės upės, todėl skaldą galima buvo išvežti ne tik geležinkeliu ar autotransportu, bet ir baržomis Pripetės upe. Vėliau, kada sugrįžome į gamyklos muziejų, man buvo parodytos schemos, kur matėsi, kad prie gamyklos granito klodai yra visai arti žemės paviršiaus, vėliau eina link Lietuvos vis gilėjant, o baigiasi ties Čepkelių raistu, kur gylis siekia kelis šimtus metrų. Baigus tvarkyti gamykloje skaldos gavimui formalumus ir išvykus Mašerovui, aš su pirmuoju ir antruoju sekretoriumi išvykome į Luninecą. Pakeliui buvau supažindintas su rajono valdžios pasiekimais nusausintose pelkėse auginant kviečius. Pelkėse šalia Pripetės buvo suformuoti ariamos žemės plotai, kurie buvo apriboti grioviais su reguliuojamu vandens lygiu, o perteklinis vanduo polderinėmis sistemomis buvo pompuojamas į Pripetę. Iš pelkės atkovotose žemėse gruntinis vandens lygis buvo reguliuojamas, priklausomai nuo to, kokios kultūros buvo auginamos ir iki kokio gylio siekia jų šaknų sistema. Daugiausiai buvo auginami kviečiai. Lunineco rajono kompartijos vadovai man pasakojo, kad po sausinimo darbų, pas juos buvo atvykusi ukrainiečių delegacija tartis, kad jie netęstų sausinimo darbų, o tą kiekį kviečių, kurį baltarusiai užsiaugina nusausintose žemėse, jie kompensuos. Ukrainiečiai jiems aiškino, kad pagrindiniai lietaus debesys, iš kurių lydavo Ukrainoje,

formuodavosi tose pelkėse, o jas nusausinusi, prasidėjo sausras. Tiesa, užmiršau pasakyti apie du man nuostabą sukėlusius dalykus, kuriuos mačiau skaldos gamyklos muziejuje. Pirma, kad skaldant granito uolieną, randama nemažų gintaro gabalų ir gana daug jų ir įvairaus dydžio buvo eksponuojama muziejuje. Na ir antra, kad gaminant skaldą, be įvairių frakcijų skaldos, susidarydavo nemažai granito dulkių, kurios buvo naudojamos laikinų kelių dangoms. Jas gerai suvolavus, gaudavosi į asfaltą panaši danga, kuria važiuojant nekildavo dulkės. Pavakary sugrižom į tą pačią vilą, kurioje nakvojom ir pirmą kartą. Ten jau laukė keli statybinių organizacijų atstovai, kurie norėjo pasidalinti patirtimi su manimi, kaip jie įvardijo su „pabaltijiečiu“. Vakarienės metu jie daug pasakojo ir gyrė Baltarusijos pirmąją kompartijos sekretorių Piotrą Mašerovą, kurio valdymo laikotarpį (1965 – 1980 m.) Baltarusijos žmonės vadino „auksiniu laikotarpiu“, nors Sovietų sąjungoje tuo metu buvo gūdūs L. Brežnevo vadovaujami laikai. Mašerovas žuvo 1980 m. absurdiškoje avarijoje kelyje Minskas – Maskva, būdamas 62 m. amžiaus, maždaug po 4 m. kai buvau su juo susitikęs Mikaševičiuose. Jis turėjo visus šansus tapti Brežnevo įpėdiniu, bet savo eilės laukė Andropovas ir Černenka. Galbūt todėl žmonės vertino Mašerovo žūtį kaip politinę žmogžudystę buvusiam saugumo vadui Andropovui ilgai eilėje laukti neteko, po Mašerovo mirties 1980 m. 1982 m. miršta Brežnevas ir jis tampa generaliniu sekretoriumi. Sovietų valstybės valdymo pokyčių neįvyko, bet prasidėjo kažkoks buitinis teroras: tikrino kas darbo metu sėdi kino teatre, kas restorane ar aludėje ir panašiai. Smulkmenišką žmonių persekiojimas rezultatų nedavė, bet žmones siutino. Laimei, tai vyko neilgai. Vos pusantro metų. Per radiją visą dieną grojama muzika ir prabangios laidotuvės. Tuščią vietą užima Černenka, bet po metų vėl ta pati muzika ir tokios pat prabangios laidotuvės. 1985 m. į Sovietų Sąjungos sostą sėdosi Gorbačiovas. Kokia ateitis būtų ištikusi Sovietų Sąjungą jeigu po Brežnevo būtų valdžioje P. Mašerovas būtų galima tik paspelioti, bet galėjo viskas būti ir kitaip. Aš dar keletą metų

skambindavau Baltarusijos Lunineco rajono antram sekretoriui kai reikėjo pagalbos gaunant granitinę skaldą ir jis man pasakojo, kad įvertinus visas pirmo sekretoriaus iniciatyvas, jis tęsia darbą jau Bresto srities sekretoriaus pareigose.

Sunku man rašyti, todėl toliau apie sovietinius laikus nesiplėsiu, o tik einant 59-ai Putino karo su Ukraina dienai noriu pacituoti buvusį savo viršininko pulkininko Vasilijaus Nikolajevičiaus Barykino, ilgamečio sovietinių lagerių viršininko žodžius pasakytus man prieš 57 metus apie lagerius aptarnaujančius darbuotojus ir jų šeimas:

„Tai nebaudžiami žmogžudžiai, besimėgaujantys žmonių kankinimais. Jų yra labai daug ir jei jie ar jų vaikai pasklis po šalį, turėsime daug problemų“.

Pranašystė pildosi beveik po 60 metų.

Druskininkai

2022.04.23

Augys Šuliūnas _____